

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Леонід ОРШАНСЬКИЙ

« ____ » _____ 2024 р.

ЗМІСТ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАНЯТЬ
ШКІЛЬНОГО ГУРТКА ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ

Спеціальність 014.10 Середня освіта
(Трудове навчання та технології)

Магістерська робота

на здобуття професійної кваліфікації – *вчитель трудового навчання,*
технологій та креслення, викладач закладу фахової передвищої,
вищої освіти, вчитель інформатики

Автор роботи: Гуменюк Романа Михайлівна _____
підпис

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, доцент
Павловський Юрій Вікторович _____
підпис

Дрогобич – 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Зав. кафедри

_____ 10.10.2023 р.
(підпис) (дата)

ЗАВДАННЯ

на підготовку магістерської роботи

- 1. Тема** «Зміст і методичне забезпечення занять шкільного гуртка художньої кераміки».
- 2. Керівник** – кандидат фіз.-мат. наук, доцент Павловський Юрій Вікторович.
- 3. Студентка** – Гуменюк Романа Михайлівна.
 - 1) провести ретроспективний та мистецтвознавчий аналіз традиційної української кераміки;
 - 2) відібрати зміст та укласти програму шкільного гуртка художньої кераміки;
 - 3) розкрити технологічні особливості виготовлення виробів із глини;
 - 4) розробити методичні рекомендації щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів.
- 5. Список рекомендованої літератури:**
 1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. 272 с.
 2. Базильчук Л. В., Пічкур М.О. Основи художньої кераміки: навч.-метод. посіб. Умань: АЛМІ, 2009. 84 с.
 3. Кераміка України = Ceramics of Ukraine / редкол.: М. А. Серб (голова) та ін. Київ: ВЦ «Логос Україна», 2009. 162 с.
 4. Крутенко Н.Г. Розповіді про кераміку/ гол. ред. В. Куценко. Київ: Либідь, 2002. 252 с.
 5. Матейко К.І. Народна кераміка західних областей України XIX – XX ст. історико-етнографічне дослідження. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 140 с.
 6. Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти. Опішне: Українське народознавство, 2000. 432 с.
 7. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. Київ: Молодь, 1993. 408 с.
 8. Рисцов В. При гончарному крузі: з мистецької практики. Київ: Молодь, 1987. 184 с.
 9. Романець Т. Стародавні витоки мистецтва української народної кераміки: навч. посіб. Київ: Просвіта, 1996. 208 с.
 10. Титаренко В.П. Українські народні ремесла. Полтава: Верстка, 2000. 320 с.
 11. Художні промисли України. Київ: Мистецтво, 1979. 420 с.

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 05.12.2023 р.	14.12.2023 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	до 16.04.2024 р.	25.04.2024 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 01.10.2024 р.	10.10.2024 р.
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 24.10.2024 р.	31.10.2024 р.
6.	Перевірка роботи на плагіат.	до 14.11.2024 р.	22.11.2024 р.
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 26.11.2024 р.	02.12.2024 р.

7. Дата видачі завдання – 10.10.2023 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – 14.11.2024 р.

9. З вимогами до виконання роботи і завданням ознайомена _____ Романа ГУМЕНЮК

10. Керівник _____ Юрій ПАВЛОВСЬКИЙ

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Тема : «Зміст і методичне забезпечення занять шкільного гуртка художньої кераміки».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

дата

Голова ДЕК

_____ підпис

 прізвище та ініціали

Секретар ДЕК

підпис

прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Гуменюк Р.М. Зміст і методичне забезпечення занять шкільного гуртка художньої кераміки. – Рукопис.

У магістерській роботі здійснено відбір змісту та підготовлено методичне забезпечення занять шкільного гуртка художньої кераміки. На основі літературних джерел з проблеми дослідження проведено ретроспективний та мистецтвознавчий аналіз традиційної української кераміки; відібрано зміст й укладено програму шкільного гуртка художньої кераміки для учнів середнього шкільного віку. У роботі розкриті технологічні особливості виготовлення виробів із глини, а також розроблено методичні рекомендації щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів.

Ключові слова: школярі, заклад загальної середньої освіти, шкільний гурток, художня обробка виробів із глини, кераміка, художнє проектування.

SUMMARY

Gumeniuk R.M. Content and methodological support of classes of the school circle of artistic ceramics. – Manuscript.

In the master's thesis, the content was selected and the methodological support for the classes of the school artistic ceramics club was prepared. Based on the literature on the research problem, a retrospective and art historical analysis of traditional Ukrainian ceramics was carried out; the content was selected and a programme for a school art ceramics club for secondary school students was compiled. The paper reveals the technological features of making clay products and develops methodological recommendations for teaching students to make ceramic products.

Keywords: schoolchildren, general secondary education institution, school club, artistic processing of clay products, ceramics, artistic design.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА КЕРАМІКА: ІСТОРИКО-МІСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
1.1. Кераміка – унікальне духовно-культурне явище України	5
1.2. Типологія та художні особливості традиційних керамічних виробів ...	16
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У ШКІЛЬНОМУ ГУРТКУ ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ	21
2.1. Структура і зміст навчальної програми шкільного гуртка художньої кераміки	21
2.2. Технологічні особливості виготовлення виробів із глини	26
2.3. Методичні рекомендації щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів	31
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

У різних куточках світу майстри глини та вогню з незапам'ятних часів створювали керамічні вироби, які, органічно поєднуючи утилітарні й декоративні якості, люди використовували у повсякденному житті. Століттями формувався творчий досвід, самобутні національні традиції, поповнювалася скарбниця народного мистецтва.

Художня кераміка, як один з найдавніших видів декоративно-ужиткового мистецтва, є унікальним духовно-культурним явищем України. Сьогодні воно розвивається не лише в традиційному руслі народної творчості, а стало популярним завдяки творчій діяльності художників-професіоналів. Постійний інтерес до кераміки зумовлюється багатством пластичних, кольорових, фактурних властивостей матеріалу, можливістю моделювати найрізноманітніші форми – від ювелірно-витончених до монументально-декоративних.

Відродження традиційної художньої кераміки на Україні пов'язане із сьогоденнішніми економічними складнощами, однак соціальну базу цього виду декоративно-ужиткового мистецтва необхідно закладати у школі, зокрема у позаурочній діяльності. Відомо, що заняття будь-яким видом декоративно-ужиткового мистецтва мають навчальну, розвивальну і виховну спрямованість, виступають ефективним засобом формування в учнів моральних цінностей та художньо-естетичного смаку, сприяють виявленню творчого потенціалу і дають можливість учням реалізуватися творчій діяльності. Останнє особливо є важливим щодо трудового та естетичного виховання, бо саме творча праця виступає засобом різнобічного та гармонійного розвитку особистості, закладає підґрунтя вихованню громадянської позиції, стає умовою розумового, фізичного та культурного становлення особистості.

На сьогоднішній день нагромаджений певний позитивний досвід трудового виховання та формування національної культури у процесі позаурочних занять у галузі декоративно-ужиткового мистецтва. Однак безсистемність методичного забезпечення, прорахунки в організації роботи знижують ефективність впровадження творчих ідей в освітній процес.

Зважаючи на це педагоги потребують науково-обґрунтованих методичних рекомендацій щодо організації та проведення занять у гуртках художньо-прикладного профілю, зокрема й художньої кераміки.

З'ясовано, що досліджувана нами проблема недостатньо висвітлена в навчально-методичній літературі, тому обрану нами тему магістерської роботи «Зміст і методичне забезпечення занять шкільного гуртка художньої кераміки» вважаємо актуальною та перспективною.

Об'єкт дослідження: творча художньо-трудова діяльність школярів у позаурочний час.

Предмет дослідження: зміст і методика проведення занять у шкільному гуртку художньої кераміки.

Мета дипломної роботи: на основі аналізу літератури та вивчення передового педагогічного досвіду з організації позаурочних занять у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, відібрати та структурувати зміст і підготувати методичні рекомендації щодо організації роботи шкільного гуртка художньої кераміки.

Для досягнення обраної мети були поставлені такі **завдання:**

- 1) провести історико-педагогічний аналіз проблеми естетичного виховання школярів у педагогічній теорії та практиці;
- 2) розкрити педагогічний потенціал народної кераміки;
- 3) відібрати зміст й укласти програму шкільного гуртка художньої кераміки;
- 4) розкрити технологічні особливості виготовлення виробів із глини;
- 5) розробити методичні рекомендації щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів.

Практична значущість магістерської роботи полягає в обґрунтованому дидактичному відборі та структуруванні змісту, укладанні навчальної програми шкільного гуртка художньої кераміки, а також підготовці методичних рекомендацій керівникам учнівських творчих колективів щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів.

Апробація результатів. Основні положення та результати магістерського дослідження доповідалися на XI Міжнародній науково-практичній конференції викладачів і студентів факультету фізики, математики, економіки та інноваційних технологій «Актуальні проблеми сучасної науки» (тема доповіді: «Історія художньої кераміки»).

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (61 найменування) і додатків. Загальний обсяг становить 91 сторінка друкованого тексту, з яких 73 сторінки основного тексту. Робота містить таблиці та рисунки.

Розділ 1.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Історико-педагогічний аналіз проблеми естетичного виховання школярів у педагогічній теорії та практиці

Традиції естетичного виховання особистості сягають своїм корінням в глибину століть. Питання естетичного виховання дитини з перших років його життя займали чільне місце у філософії Аристотеля, Демокріта, Піфагора, Платона, Квінтіліана та інших мислителів Стародавніх Греції та Риму.

Зародження в Стародавній Греції ідеї про важливість виховання дитини, зокрема естетичного її аспекту, було пов'язано, передовсім, із розвитком ідеї сімейного виховання, метою якого було виховання фізичних сил дитини, почуття краси та формування традиційних моральних цінностей і принципів. У трактаті «Держава» давньогрецький мислитель Платон зазначав, що батьки мають виховувати почуття дитини від самого народження, щоб «формувати душу дітей швидше, ніж тіло руками» [12, с. 96]. Естетичне виховання філософ розглядав як основу духовного розвитку особистості. Доцільними засобами такого виховання він вважав музичне мистецтво, літературу (поезія, оповідання, казки) та ігрову діяльність. Платон для естетичного розвитку дитини пропонував створити навколо неї спеціальне естетичне середовище, яке рекомендував прикрашати статуями, картинами, дорогими тканинами тощо.

За твердженням давньогрецьких філософів, зокрема Аристотеля, саме дитячий і підлітковий період особливо важливий у формуванні особистості, здатної до сприйняття та примноження культурних цінностей суспільства. Із метою забезпечення гармонійного розвитку дитини, її розумового, морального, естетичного та фізичного виховання він рекомендував використовувати різні ігри у поєднанні з художніми оповіданнями, музикою і малюванням. Однак у процесі естетичного виховання важливу роль Аристотель

все ж відводив музичному мистецтву, оскільки воно впливає на психіку, емоційний стан дитини й «очищує душу від усього негативного». Тому філософ наполягав на обов'язковому використанні музики під час різних викладання навчальних предметів [15].

В епоху Середньовіччя головна освітня мета полягала в необхідності виховання релігійної людини, тому діти з раннього віку прилучалися до мистецтва, й переважно через читання відповідної релігійної літератури латинською мовою, співи молитов, псалмів, релігійних пісень тощо. Характерною особливістю того часу стала боротьба з «гріховним началом» людини, у зв'язку з чим було заборонено використовувати так звану «світську музику», різні ігри й розваги у процесі виховання дітей [15].

В епоху Відродження виникла ідея відновлення античного ідеалу гармонійно розвиненої людини. Представники цієї епохи (Ф. Рабле, Л. Альберті, М. Монтень, Вітторіно да Фельтре, Е. Роттердамський, та ін.) наголошували на необхідності гуманного ставлення до дитини в процесі інтелектуального, морального й естетичного розвитку особистості. Особливу увагу філософи, педагоги та митці приділяли розвитку природних сил і творчих здібностей дітей, а також створенню сприятливих умов для здійснення естетичного виховання у різних закладах освіти. Так, у школі «Дім радості», яку у 1424 р. відкрив італійський педагог-гуманіст Вітторіно да Фельтре, значну увагу приділяли естетичному оформленню інтер'єру навчальних приміщень, а для навчально-виховної роботи з дітьми залучалися художники, педагоги-музиканти, танцюристи та інші митці.

Прогресивні та кардинально нові ідеї щодо естетичного виховання дітей отримали активний розвиток у педагогічній думці епохи Просвітництва завдяки плідній діяльності видатного чеського педагога Я.А. Коменського. Ним уперше, з урахуванням вікових особливостей, було запропоновано зміст естетичного виховання дітей. Так, у творі «Материнська школа» педагог наголошував на необхідності повсякденного розвитку у дітей естетичних почуттів шляхом прилучення їх до слухання музики, співу (псалмів, священних гімнів), гри на

дитячих музичних інструментах (барабанах, бубончиках, дудочках, флейтах), ознайомлення з мистецькою (казками, міфами, віршами релігійного та повчального змісту), заняттями з рукоділля та мистецтва (конструювання з каменів, ліплення з глини, аплікація, малювання), різним іграм. У процесі естетичного виховання Я.А. Коменський значну роль відводив батькам, які для своїх дітей мають бути взірцем естетичної вихованості [16].

Проблема естетичного виховання дітей раннього віку також займала чільне місце у творчості видатного французького просвітителя Ж.Ж. Руссо. Він наголошував, що естетичне виховання, яке здійснюється засобами мистецтва, народної літературної творчості та природи, значною мірою впливає на формування характеру дитини і розвиток її «духовної краси». Особливого значення Ж.Ж. Руссо надавав взаємозв'язку естетичного й фізичного виховання, завдяки чому відбувається гармонізація дитини з природою, іншими людьми, формуються естетично-моральні якості особистості.

Висвітлюючи проблеми естетичного виховання дітей, доцільно звернути увагу на діяльність видатних теоретиків і практиків західноєвропейської педагогіки кінця XVIII – першої половини XIX ст. Р. Оуена, І. Песталоцці, Г. Спенсера, Ф. Фребеля. Так, англійський педагог Г. Оуен, наголошуючи на впливі засобів мистецтва на розвиток естетичного сприйняття, емоційності, естетичного смаку, творчих здібностей особистості, рекомендував батькам і вихователям залучати дітей до музичної діяльності – слухання музики, співів, музично-ритмічних рухів [11].

Г. Спенсер рекомендував батькам із метою розвитку естетичного смаку, уяви й фантазії, починаючи з дитячих років, помічати та підтримувати всі творчі пориви і починання дитини, її бажання малювати, спостерігати природні явища, співати, танцювати тощо. Швейцарський педагог І. Песталоцці наголошував на необхідності здійснення естетичного виховання, починаючи з раннього віку. Для розвитку у дітей емоційно-чуттєвої сфери, уяви та фантазії він значну роль відводив іграм на природі, під час яких малюки вчаться помічати та розуміти красу природних явищ, а також художній літературі

(передовсім казкам й оповідкам), що сприяло формуванню у них формування почуття краси рідної мови [54].

Із позицій магістерського дослідження, важлива роль у розвитку проблеми естетичного виховання дітей належить відомому німецькому філософу початку ХХ ст., засновнику вальдорфської педагогіки Р. Штайнеру. Принциповою основою навчання та виховання вальдорфської педагогіки є пізнання внутрішньої природи дитини, що виступає метою і змістом всього педагогічного процесу та дозволяє розглядати дитину як частку Всесвіту. Спрямованість виховання різнобічно розвиненої особистості, формування у дитини цілісної картини світу визначили й особливості естетичного виховання в цій системі, основним принципом якої можна назвати «життя у мистецтві». Естетичне виховання Р. Штайнером розглядалося у нерозривному зв'язку з національними традиціями, тому зміст занять він пропонував будувати з урахуванням історичних, культурних особливостей німецького народу, його автентичного мистецтва, звичаїв, фольклору тощо. Характерною особливістю вальдорфських закладів освіти було створення атмосфери творчого розвитку дитини.

Отже, аналіз процесу розвитку проблеми естетичного виховання молодого покоління з погляду історії зарубіжної педагогіки свідчить, що естетичному вихованню дітей філософи, вчені, педагоги надавали ключове значення, починаючи античних часів.

В Україні розвиток ідеям естетичного виховання дітей були притаманні особливості, зумовлені культурно-мистецькими й освітніми традиціями українського народу. Так, за часів Київській Русі естетичне виховання дітей із раннього віку здійснювалося на засадах народної педагогіки шляхом використання фольклорного матеріалу (казки, легенди, обрядові пісні, думи тощо). «Особливого значення для естетичного розвитку дітей мали народні ігри та свята, які вже у цей період, розподілялися за віковими особливостями дітей дошкільного та шкільного віку» [54, с. 123].

Першим в історії української педагогіки, хто почав розглядати естетичне виховання як важливу складову всебічного розвитку особистості, вважається Григорій Сковорода. Він акцентував увагу на гармонії між розумовим, моральним та естетичним вихованням, підкреслюючи, що естетичні цінності сприяють розвитку внутрішнього світу людини. Такі філософські твори Г. Сковороди, як «Сад божественних пісень» і «Розмова, або Скупа», містять важливі ідеї, пов'язані з естетичним аспектом виховання. У цих творах він дає рекомендації щодо здійснення розумового, морального, естетичного та фізичного виховання з урахуванням вікових особливостей дітей.

Слід зазначити, що серед різних засобів естетичного виховання дітей просвітителі віддавав перевагу художній літературі, зокрема українським думам і притчам. Він підкреслював, що краса і гармонія в природі, мистецтві та житті допомагають формувати моральні цінності та розвивати внутрішній світ людини. Його погляди на естетику тісно переплітаються з філософськими роздумами про природу людини, щастя та сенс життя. Центральною ідеєю Г. Сковороди було те, що естетичне виховання сприяє розвитку душі та моральності, роблячи акцент на важливості внутрішнього світу людини. Саме це робить його внесок в українську педагогіку особливо значущим.

Подальший розвиток проблеми естетичного виховання школярів простежується у вітчизняній педагогічній думці XVII – XVIII ст. Мислитель і літератор отець Симеон, наголошував у своїх педагогічних працях («Книжка запитань та відповідей», «Буквар мови словянської», проповідях «Обід душевний», «Вечір душевний» та ін.), важливість здійснення естетичного виховання, починаючи з раннього віку дитини. З метою різнобічного розвитку особистості дитини він рекомендував батькам залучати дитину до активної ручної праці, рукоділля й інших видів трудової діяльності.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується розробкою вітчизняної концепції шкільного виховання, відкриттям, з ініціативи громадських діячів, різних товариств та об'єднань дитячих навчальних закладів. Питаннями естетичного виховання дітей займалися у ці часи визначні вітчизняні педагоги

Г. Ващенко, В. Верховинець, М. Лубенець, С. Миропольський, С. Русова, Є. Свентицький та ін.

Так, Г. Ващенко вважав, що ніщо не повинно заважати розвитку у дітей природних естетичних почуттів. У праці «Виховний ідеал» він переконливо доводив, що естетичне виховання не має перетворюватися суто на навчання, вправи з відпрацювання мистецьких технік, а має поглиблювати в дітей почуття прекрасного, пробуджувати у душах естетичні емоції, сприяти їхньому творчому розвитку. До основних засобів естетичного виховання педагог відносив музичне та образотворче мистецтво, художнє слово, природу, рухливі ігри [5].

С. Русова розробляла ідеї нової української школи, зосереджуючи увагу на особистісно орієнтованому навчанні, активному залученні учнів до процесу навчання та розвитку їхніх творчих здібностей. Вона підкреслювала значення національної ідентичності та культури в освітньому процесі, що було особливо важливо в контексті тодішньої історичної ситуації. Крім того, педагогиня вважала за доцільне надавати дітям свободу у виборі видів творчості. Так, наприклад, у книзі «Дидактика» вона рекомендувала розучувати пісні з дітьми без музичного супроводу, аргументуючи це тим, що саме таким чином пісня допомагає дитині краще почуватися, розвиває інтонаційно [48]. Процес пошуку відновлення шляхів естетичного виховання школярів у період відбувався під впливом теорії «вільного виховання», основним становищем якої було спростування формального навчання та старих традиційних методів, і навіть заперечення керівної ролі вихователя. При такому підході, художня творчість дітей розглядалася лише як їхня самостійна діяльність, а основна функція педагога в цьому процесі зводилася до надання «допомоги» природному розвитку дитини.

Таким чином, вивчення та аналіз естетико-теоретичних розробок та практичної діяльності прогресивних учених, філософів, педагогів минулого дозволили зробити висновок, що витoki ідеї естетичного виховання дітей зародилися ще за часів античності та набули розвитку у світовій педагогічній

думці протягом усього періоду розвитку людського суспільства, заклавши основу для подальшої розробки та вдосконалення проблеми естетичного виховання дітей.

Аналіз педагогічних праць свідчить, що впродовж II пол. XX ст. був здійснений науковий прорив в теорії естетичного виховання та творчого розвитку дітей. Вітчизняні педагоги «звертали увагу на дослідження у навчальних закладах питань дитячої художньої творчості, розвиток естетичного виховання школярів, розробку методик музичного виховання, малювання, ліплення, аплікації, конструювання, ознайомлення з художньою літературою, природою» [54, с. 129].

Приділяючи увагу художньому розвитку вихованців, А. Макаренко вважав естетичне виховання важливим елементом формування особистості. Педагог неодноразово наголошував, що діти мають бути активними учасниками гарного в житті, тому що змінюючи дійсність «за законами краси», вони самі змінюються [28, с. 47]. Він акцентував увагу на тому, що естетичні цінності сприяють розвитку чутливості, емоційності та творчих здібностей. А. Макаренко стверджував, що естетичне виховання не лише розширює кругозір, але й формує моральні якості, допомагає зрозуміти красу в житті та мистецтві. Педагог використовував різні методи, такі як театралізовані вистави, мистецькі заходи та колективну творчість, для залучення дітей до естетичної діяльності. Важливим аспектом його підходу було формування в вихованців критичного ставлення до мистецтва й активне їх залучення до творчих процесів, що дозволяло розвивати не лише естетичні, а й соціальні навички.

Видатний педагог і громадський діяч С. Шацький також надавав великого значення естетичному вихованню в процесі навчання. Він вважав, що естетичні цінності формують не лише особистість, але й соціальні зв'язки, сприяють розвитку моральних якостей. Педагог підкреслював, що естетичне виховання має бути органічно пов'язаним з усіма сферами життя дитини. Він вірив, що через мистецтво, літературу, музику та інші форми творчості діти можуть розвивати емоційність, чутливість і критичне мислення.

На думку С. Шацького, важливо залучати дітей до активної творчої діяльності, що допомагає не лише формувати естетичні смаки, але й розвивати особистість у цілому. Він вірив, що естетичне виховання сприяє гармонії між внутрішнім світом дитини та зовнішнім середовищем, що, в свою чергу, формує активну й свідому позицію в суспільстві.

Видатний український педагог В. Сухомлинський особливу приділяв увагу естетичному вихованню, вважаючи його важливим аспектом формування гармонійної особистості. Він вірив, що естетичне виховання сприяє розвитку чутливості, творчих здібностей і моральних якостей у дітей, завжди наголошуючи на важливості природи як джерела естетичних вражень. Педагог вважав, що спостереження за природою, знайомство з мистецтвом і літературою допомагають дітям усвідомити красу навколишнього світу. В своїх методах він використовував різні види діяльності – малювання, музику, театралізовані вистави, щоб залучити дітей до естетичного сприйняття прекрасного.

В. Сухомлинський підкреслював, що естетичне виховання не може бути відокремленим від загального виховання, і повинно інтегруватися в повсякденне життя. Він вірив, що естетичні переживання сприяють розвитку особистісних якостей, таких як доброта, чуйність і відповідальність, а також наголошував на необхідності формування естетичного смаку та критичного мислення, що дозволяє дітям глибше усвідомлювати красу та її значення в житті. Зокрема, він зазначав: «Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське у людині, піднімає себе прекрасному, переживає насолоду» [53, с.187.].

Сучасними вітчизняними вченими-педагогами (О. Гедвилло, Н. Горбунко, Д. Джола, О. Долинна, В. Котляр, Г. Марочко, Т. Танько, М. Чернявська, О. Яришенко та ін.) наголошується на необхідності реалізації завдань естетичного виховання дітей у навчально-виховному процесі закладу освіти різними засобами, з допомогою видів і жанрів музичного, літературного,

театрального, образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтво, а також на природі, в побуті та соціумі.

Так, наприклад, Д. Джола вважає, що художнє оформлення інтер'єру та екстер'єру закладу освіти є необхідною умовою становлення та розвитку в дітей естетичного смаку. Саме тому естетична організація довкілля потребує творчого та кваліфікованого підходу з боку адміністрації і педагогів [11]. Г. Марочко пропонує виховувати естетичний смак і розвивати відчуття прекрасного, використовуючи красу рідного краю. Вона вважає, що естетична цінність рідної природи – її рослинний світ, який усім своїм зовнішнім виглядом дає насолоду дітям. «Рідна природа є високим естетом, що представляє форми, кольори, матеріали у тому гармонійному співвідношенні, у тій вічній красі, які їй доступні» [29, с. 43].

Дослідниця О. Долинна з-поміж ключових завдань естетичного виховання визначила такі:

1. Формування естетичного смаку: розвиток здатності оцінювати красу в природі, мистецтві, архітектурі та повсякденному житті.
2. Розвиток творчих здібностей: сприяння самовираженню через різні види мистецтв – живопис, музику, театр, літературу та ін.
3. Виховання чутливості та емоційності: формування вміння відчувати та виражати свої емоції, розуміти почуття інших.
4. Поглиблення культурної освіти: ознайомлення з національними та світовими культурними надбаннями, традиціями й цінностями.
5. Розвиток критичного мислення: сприяння аналізу й оцінці естетичних явищ, формування власної думки про мистецтво.
6. Виховання моральних якостей: зв'язок естетичного сприйняття з моральними цінностями, формування доброти, чуйності та співпереживання.
7. Інтеграція естетичного виховання в освітній процес: впровадження естетичних компонентів у шкільні навчальні предмети та повсякденне життя учнів [13].

О. Яришенко пропонує здійснювати естетичне виховання школярів у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом. Вона розглядає декілька аспектів цього процесу:

1. Ознайомлення з народними художньо-трудовими традиціями, різними видами декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, ткацтво, кераміка, різьба по дереву, художня обробка металу тощо). Це дозволяє учням вивчати матеріально-культурну спадщину українців й культур інших народів, що сприяє формуванню національної ідентичності та поваги до культурного різноманіття.

2. Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом заохочують школярів до самостійної творчої діяльності, розвивають творчі здібності, адже вони вчаться експериментувати з формою, кольором, матеріалами, що сприяє розвитку їхньої уяви та креативності.

3. Під час створення декоративно-ужиткових виробів учні вчаться оцінювати композицію, гармонію кольорів і текстур, а відтак – у них виховується естетичний смак, що впливає на їхнє сприйняття краси в повсякденному житті та побуті.

4. Процес створення декоративно-ужиткових виробів вимагає терпіння, уважності та точності. Ці якості важливі не лише в декоративно-ужитковому мистецтві, а й житті загалом.

5. Спільна діяльність у класі, на гуртках художньо-прикладної творчості, під час майстер-класів і виставкок допомагає школярам розвивати комунікативні навички, вчитися працювати в команді, ділитися досвідом та підтримувати один одного, тобто сприяє налагодженню соціальної взаємодії.

6. Обговорення готових виробів, їхніх форм і стилів сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою думку й оцінювати свою роботу і роботи інших.

7. Декоративно-ужиткове мистецтво легко інтегрується в інші навчальні предмети, такі як історія, географія, технології, що робить навчання більш цілісним і різнобічним [61].

Загалом, естетичне виховання через декоративно-ужиткове мистецтво формує у дітей не лише творчі здібності, а й важливі життєві навички, сприяє гармонійному розвитку особистості та поглиблює їхнє розуміння навколишнього світу. Отже, естетичне виховання нерозривно пов'язане з моральним, розумовим, трудовим і фізичним вихованням дитини та надає на нього істотний вплив. Крім того, естетичне виховання проявляється в одязі, манері, поведінці, мовленні, жестах тощо, сприяє культурному зростанню школяра.

Спираючись на сказане вище, можна сформулювати основні напрями роботи з естетичного виховання:

- створення освітньо-виховного середовища, що впливає на сприйняття та формування естетичного смаку дитини;
- стимулювання активності та взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що впливають на розкриття духовного потенціалу особистості та формування моральних цінностей;
- застосування різноманітних організаційних форм, дидактичних методів, прийомів і технологій, що дозволяють повною мірою здійснити індивідуальний підхід до кожного вихованця та розширити його творчі можливості;
- підбір дидактичного та художнього матеріалу, що стимулюють творчу активність дітей;
- пора у роботі на ціннісні та моральні складові традиційної культури українців.

Підсумовуючи, можна з упевненістю сказати, що сучасна система естетичного виховання, спираючись на фундамент філософських, педагогічних, мистецтвознавчих досліджень, будується на засадах духовності, гармонійного розвитку особистості, самовдосконалення, сприйнятливості до прекрасного та здатності до творчості. Сучасному суспільству потрібна естетична складова світогляду для подальшого розвитку та вдосконалення. Слід погодитися з академіком І. Зязюном, який зазначав, що «історико-культурна ситуація, що склалася в Україні, створює передумови для естетичного розвитку особистості дитини... Український народ через мистецтво створює свій образ світу, образ,

що володіє внутрішньою цілісністю та моральною, духовною стійкістю впродовж усього свого існування» [33, с. 31].

Освоюючи різні техніки та матеріали, знайомлячись з кращими зразками декоративно-ужиткового мистецтва, беручи участь у художньо-трудовій діяльності, що вимагає творчого підходу, занурюючись у художньо-естетичне середовище, дитина розвивається в естетичному, духовному сенсі, отримує заряд життєвої енергії, спрямованої на творення та самовдосконалення.

1.2. Народна кераміка як важливий засіб естетичного виховання учнів в умовах закладу загальної середньої освіти

Народне декоративно-ужиткове мистецтво українців творилося впродовж багатьох століть. Термін «декоративно-ужиткове мистецтво» походить від латинського слова *decoro*, що означає – прикрашаю, а «ужиткове» означає, що цей вид мистецтва одночасно обслуговує і задовольняє практичні й естетичні потреби людини.

Як зазначає Є.Антонович, у Стародавній Русі все життя людей було буквально пронизане прагненням до краси та гармонії з природним середовищем. Будинок, вогнище, меблі, знаряддя праці, одяг, начиння, іграшки все, до чого торкалися руки народних майстрів, втілювало їхню любов до рідної землі та вроджене почуття прекрасного. І тоді звичайні побутові предмети ставали творами мистецтва. Красу їх форм доповнювали декоративні прикраси як орнаменту, зображень людей, звірів, птахів, сюжетних сценок [2].

У класичному підручнику «Декоративно-прикладне мистецтво» виокремлено загальні художні принципи, традиційні для декоративно-ужиткової творчості українців:

1. Утилітарність – практичне призначення виробу визначає відповідні практичну мету форми та зміст.

2. Нерозривну взаємодію творів народного декоративно-ужиткового мистецтва з навколишнім життям і рідною природою, що зумовлює їх правдивість, смислову точність, глибокий естетичний зміст, відображення в них існуючих моральних уявлень про людину, суспільство та життя.

3. Єдність і взаємозалежність матеріалів і технічних прийомів виготовлення й оздоблення.

4. Традиційність й обов'язковість передачі традиційних форм і досвіду, які допомагають стати декоративно-ужитковому виробу «живим організмом зі своїм характером».

5. Колективна природа творчості – передбачає наступність традицій і колективність праці, що позбавляли народних майстрів від помилок, хиб, марнування часу та сил, створювали умови для справжньої творчості, подальшого збагачення й удосконалення народного мистецтва.

6. Близькість до дитячої творчості – сувора канонічність народної творчості врівноважується такою його властивістю, як безпосередність і мимовільність вираження, близьких до дитячої творчості.

7. Декоративність і святковість враження – декоративно-ужитковий виріб наділений красою, яка проявляється в елементах декоративності й орнаментальності [2].

Важливе значення для естетичного виховання молодого покоління має вивчення творів декоративно-ужиткового мистецтва, їх художніх особливостей та засобів створення. Знайомство з керамікою, різьбленням, художніми виробами з металу, петриківським та яворівським розписом по дереву, мініатюрним живописом на пап'є-маші та ін. виховує у дитині дбайливе ставлення до речей, повагу до національної культури та традицій, творчості людей, стимулює бажання долучитися до декоративно-ужиткового мистецтва. Дитина повинна не лише знати прекрасне, вміти їм милуватися й оцінювати, а й безпосередньо брати активну участь у творенні прекрасного.

Важливим засобом естетичного виховання школярів є *декоративне малювання* – робота в кольорі (або в графіці) на площині з уяви або на основі

творчої переробки вражень від предметів художнього текстилю. Завданнями цього виду художньо-практичної діяльності є розвиток фантазії та уяви, виховання відчуття колірної гармонії, ритму, композиції, уміння творчо переробляти елементи народного мистецтва; виховання шанобливого ставлення до самобутньої творчості народу; художньо-естетичний розвиток особистості

Наступний вид декоративно-ужиткового мистецтва – це *аплікація*, тобто вирізування елементів прикрас із різноманітних матеріалів (паперу, картону, фольги, тканини, листя рослин) з наступним наклеюванням їх на площину роботи або поверхню об'ємного виробу. Це найбільш простий і доступний дітям вид художньо-практичної діяльності. Різновиди аплікації: звичайна аплікація, виконана зі шматочків паперу, отриманих шляхом вищипування з цілого листа, та колаж – комбінована техніка наклеювання на щільну основу тканини та об'ємних предметів (гудзиків, намист, бісеру, мотузки тощо). Цей вид діяльності сприяє розвитку як розуміння ритму, зорового рівноваги елементів композиції, а й почуття кольору. Заняття аплікацією допомагають розвитку художньо-естетичної освіченості учнів, виховують у них емоційне сприйняття орнаменту та естетичний смак.

Цікаві декоративні вироби діти можуть виготовити за допомогою *плетіння*. Основними матеріалами цієї роботи є смужки паперу, нитки, тасьма, шнури тощо. Школярі можуть активно використовувати цей вид художньо-практичної діяльності на заняттях із виготовлення декоративних виробів. Заняття плетінням сприяють розвитку уяви, формують почуття кольору, розширюють розуміння дитиною умовності декоративно-ужиткового мистецтва; виховують естетичний смак, розвивають елементи мистецько-естетичної культури особистості.

Вишивання – наступний вид художньої обробки матеріалів, доступний школярам. На заняттях найкраще використовувати вишивку за намальованим контуром швами, посильними дітям: «вперед голку», петельний, стебельчастий, тамбурний шви; далі можна вводити вишивання «хрестиком». У школі можливе застосування вже складніших видів робіт: вишивка рахунковими

швами, вишивка гладдю, прості та візерункові сітки. Вишивання, насамперед, сприяє розвитку дрібної моторики рук, окоміра дитини, виховує працьовитість, терплячість, посидючість, акуратність, поважне ставлення до праці народних майстрів вишивки, до народної творчості, почуття національної гордості та гідності, художній та естетичний смак, естетичне сприйняття.

Сьогодні чимало уваги приділяється знайомству дітей із різними видами *декоративного розпису* – петриківського, яворівського тощо. Долучитися до народного розпису учні можуть на заняттях декоративним малюванням, що сприятиме розвитку їхньої творчої уяви. Декоративний розпис різнобічно впливає на розвиток почуттів, розуму та характеру дитини. Навчання дітей необхідно розпочати з розгляду зразків розпису, роблячи необхідні пояснення, щоб допомогти дітям розібратися в особливостях городецького розпису. Декоративний розпис вражає дітей своєю яскравістю, ні з чим не зрівнянною красою й барвистістю. Контрастні поєднання, яскраві кольори пробуджують у дітях інтерес до цього художнього промислу, почуття радості від зустрічі з прекрасним, викликають бажання самим навчитися розписувати декоративно-ужиткові вироби.

У процесі розвитку декоративної творчості не можна забувати і про заняття ліпленням. Основним образотворчим засобом *ліплення* є пластичність, передача форми та руху. Адже форма іноді сприймається як застиглий рух. Потрібно, щоб діти побачили та відчули цю пластичність, інакше потім вони не в змозі оцінити гарну скульптуру.

Саме ліплення є основою навчання школярів секретам виготовлення *керамічних виробів*. Зупинимося на цьому виді декоративно-ужиткового мистецтва більш докладніше.

Як зазначає Г. Івашків, кераміка належить до важливого явища духовно-мистецької матеріальної культури України. Її історична цінність, мистецька своєрідність зумовлена як специфічними особливостями, притаманному цьому видові мистецтва, так і світоглядним, практичним досвідом, місцевими умовами життя українців [18].

Гончарне виробництво відоме з неолітичного періоду. Археологічні дослідження дають відомості про форми керамічних виробів, систему, методи і декорування часів буго-дністровської культури VI тис. до н. е.; дунайської V – IV тис. до н. е.; волинської V – III тис. до н.е., пам'ятки якої відкриті й досліджені В. Данилейком, Т. Телегіним, В.Неприною. На основі знайдених пам'яток археологічних культур населення, що проживало на території України, дослідники аналізують їх зміни, складні процеси взаємовпливів та ін. [4, с. 7 – 8].

Археологія дає важливі відомості про керамічні вироби часів дніпро-донецької культури і впливи на неї трипільської культури (V – IV тис. до н.е.), її майже 500-річне існування на Подніпров'ї, Поліссі та Поділлі. Дотепер не з'ясовані обставини зникнення трипільських племен. Існують вірогідні обґрунтування вчених, що ці причини – в генетичних чинниках – «відродженні місцевого населення», його пов'язаності з давнішими пластами культур на цій території, починаючи від дніпро-донецького неоліту. Однак численні тисячолітні міграційні процеси не змогли докорінно змінити генетичної основи давньої неолітичної місцевої основи культури. Важливого висновку дійшов дослідник неоліту Г. Охріменко. Найдавніші джерела слов'янства, на його думку, варто шукати в неоліті Полісся [37, с. 59].

Археологи виділяють значення в цій епосі дніпро-донецького неоліту. До неолітичних культур належить волинська неолітична культура, яка має пряме відношення до витоків слов'янства. На основі проведених досліджень Г. Охріменко віднайшов близько 100 пам'яток і відніс їх до волинської неолітичної культури. Він дійшов висновку, що вона виникла на основі неолітичної культури місцевого походження [37, с. 87].

Керамічні вироби та їх рештки періоду раннього неоліту під час археологічних розкопок виявили Л. Залізняк, В. Пясецький (на Житомирщині) [17]; Д. Телегін (біля с. Кам'янка на Чернігівщині) [55]; В. Непріна (у гирлі р. Гнилоп'яті на Житомирщині) [34]; Г. Охріменко (у басейні річки Прип'ять і Стира) [37] та ін.

Рис. 1.1. Керамічні вироби неолітичних часів, знайдені археологами в Україні

1.

2.

Рис. 1.2. Орнаментальні мотиви на керамічному посуді:
1) дніпро-донецьких племен; 2) епохи трипільської культури

Наприкінці III ст. до н. е. й у I ст. до н. е. з'явилися такі технології виготовлення керамічних виробів, як: лінійно-стрічкова (шнурова) кераміка, ямково-гребінцева кераміка, багатопружкова кераміка (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Давні технології виготовлення керамічних виробів:
1) лінійно-стрічкова (шнурова) кераміка; 2) ямково-гребінцева
кераміка; 3) багатопружкова кераміка

Особливо активного розвитку керамічний промисел зазнав в часи Київської Русі – з'явилося гончарство завдяки винаходу гончарного круга та вдосконалювалася гончарна техніка (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Керамічний артефакт часів Київської Русі

У XII – XIII ст. українська кераміка зазнала трансформацій – передовсім у формотворенні (переважали опуклі форми) та техніках декорування (з’явився гребінчастий орнамент з прямих, хвилястих ліній і завитків.

Рис. 1.5. Керамічна давньоруська писанка

У XV – XVI ст. здебільшого в містах розпочався інтенсивний розвиток цехового керамічного виробництва цегли, керамічних плиток, візерункових кахлів, керамічного поливаного посуду з геометричним і рослинним орнаментом. Керамічні цехи цього періоду розміщувалися в різних куточках України, багатих глинами, зокрема в Луцьку, Володимирі, Острозі, Житомирі, Чернігові, Овручі, Опішні, Косові та ін. (рис. 1.6).

У XVIII ст. на заміну цеховій прийшла мануфактурна кераміка, виробництво якої розміщувалося у Києві, Львові, Луцьку, Чернігові, Новгород-Сіверському, Ніжині, Житомирі, Полтаві, Тулиголові.

У 1784 р. було засновано першу фаянсову фабрику в Корці, де з 90-х рр. XVIII ст. почали випускати фарфорові (порцелянові) вироби (рис. 1.7), а з 1909 р. – у Коростені [58, с. 36].

Фарфорові вироби останніх років XVIII – початку XX ст. мали зображення (золотом) у вигляді трикутника з вписаним оком. І хоча виготовляли переважно вироби на зразок європейських, відомий дослідник українського художнього фарфору Л. Долинський обґрунтував думку, що в

Україні «майстри фарфорових заводів дали прекрасні зразки побутово-керамічного фарфору, використавши в своїй творчій роботі багаті традиції народного мистецтва» [58, с. 39].

Рис. 1.6. Тарілка, розписана та вкрита прозорою поливою (XV – XVI ст.)

Рис. 1.6. Порцелянова тарілка з Корецької мануфактури

У більшості регіонів України донині існує мережа керамічних осередків як національного, так і місцевого значення: Гаваретчина, Коломия, Косів, Пістинь, Снятин, (Львівська та Івано-Франківська обл.), Бубнівка, Кіблич, Смотрич, Зіньків, Пирогівка (Вінницька та Хмельницька обл.), Межиріччя, Дубровиця, Межиріч (Рівненська обл.); Глинськ, Кролевець (Сумська обл.); Бруsilів, Вербa, Томашівка, Олешня, Семенівка, Ічня, Ніжин (Чернігівська обл.); Луб'янка, Плахтянка, Гаврилівка, Чорнобиль (Київська обл.); Троянів, Городниця (Житомирська обл.); Кульчин, Качин, Згорани, Торчин, Володимир-Волинський, Камінь-Каширський, Луцьк (Волинська обл.), Гадяч, Зіньків, Опішня (Полтавська обл.), та ін. Зазначені осередки мають власну історію і своїх талановитих гончарів, творчих особистостей. У кожному осередку майстри володіли «прадавніми секретами, досвідом техніко-технологічної виробничої діяльності» [2, с. 154].

Рис. 1.8. Косівська кераміка XIX – XX ст.

Виробництво керамічних виробів – трудомісткий і тривалий процес, який вимагає від гончаря володіння різноманітними навичками, починаючи від вибору копання глини, її вимішування й підготовки до ручного ліплення, формотворення на гончарному крузі, декорування відтисками, гладженням,

ритуванням, розписами ангобами, зокрема прозорими та кольоровими поливами. і закінчуючи випалюванням, висушуванням виробів [3].

У книзі «Декоративно-прикладне мистецтво автори (Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай та М. Станкевич) запропонували типологію керамічних виробів за формами і орнаментом:

- 1) горщики, сковорідки-ринки, макітри («макотри», «макутри», «верцегі», «м'ялки»); пампушниці, «бабочники», кринки (гладишки, глечики);
- 2) дзбанки («здбанки», глеки); вузькогорлі посудини («баньки», «тикви», «глеки», «буньки»);
- 3) банки (слоїки);
- 4) польові горщики («двійнята», «близнята»);
- 5) миски, полумиски, тарілки, кварта, покоришки для горщиків та ін.
- 6) вази для квітів;
- 7) свищики та інші глиняні іграшки;
- 8) трубки для куріння
- 9) керамічні будівельні матеріали (цегла, черепиця, кахлі) [2].

На рис. 1.9 – 1.12 подані найбільш поширені побутові вироби з кераміки, створені руками українських гончарів.

Рис. 1.9. Традиційний український горщик

Рис. 1.10. «Білі макітри» косівських майстрів

Рис. 1.11. Традиційна українська поливана миска

Рис. 1.12. Глечики, барильця та горнята

Рис. 1.13. Барильця

Отже, Україна багата традиціями керамічного виробництва, які формувалися впродовж століть. Кераміка на території України має давнє коріння, що сягає трипільської культури. Кожен регіон України має свої особливості керамічного виробництва, наприклад, гуцульська, слобожанська, подільська й ін. Українські майстри використовували місцеві глини та природні барвники. Технології виготовлення кераміки передавалися з покоління в покоління, включаючи як ручні, так і традиційні гончарні технології. Українська кераміка відрізняється яскравим декором, який часто має символічне значення: візерунки можуть відображати природу, родинні цінності, обрядовість і традиції.

Кераміка є важливою складовою української культури, тому використовується в побуті, ритуалах і святкуваннях. Сьогодні гончарство є важливим компонентом культурної спадщини і популяризується на фестивалях та виставках. Сучасні українські майстри продовжують розвивати традиції, поєднуючи їх з новими технологіями та ідеями. Це сприяє появі нових форм і стилів, які активно використовуються в сучасному дизайні. Відтак, керамічне мистецтво в Україні не лише зберігає багатство традицій, а й активно розвивається, залучаючи нові покоління до цієї прекрасної справи, починаючи зі шкільної парти.

Розділ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У ШКІЛЬНОМУ ГУРТКУ ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ

2.1. Структура і зміст навчальної програми шкільного гуртка художньої кераміки

Майбутнє гончарства, як й інших видів народних художніх промислів, великою мірою залежить від ставлення держави й умілого використання традицій і досвіду митців різних поколінь. Хочеться вірити, що Закон України «Про народні художні промисли», який набрав чинності 21 червня 2001 р., буде справді «спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів як важливої складової духовної культури українського народу» [44]. Як зазначає відомий вчений-мистецтвознавець, етнолог і керамолог І. Пошивайло, «Йдеться не про кількісне відновлення виробництва глиняних виробів, а про збереження мистецьких шкіл української кераміки, художньо-стильових особливостей її традиційних осередків, самобутності династій та й окремих гончарів, більш широке вивчення народних художніх промислів в закладах освіти» [6, с. 23]. Адже Україну справедливо вважають перлиною не лише слов'янської, а й європейської кераміки.

Використання елементів українського традиційного гончарства в школі, на уроках технологій, малювання, історії, народознавства, української мови та літератури, а також у позаурочний час, на гурткових заняттях дають змогу привити у дітей любов до цього надзвичайного виду декоративно-ужиткового мистецтва, повагу до національної культури та історичної минувшини.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Шкільний гурток художньої кераміки сприяє залученню школярів до надбань культурно-мистецької спадщини українського народу, оволодінню прийомами і навичками традиційного ремесла, залучає дітей до творчості, виховує образне мислення й естетичний смак.

Програмою гуртка художньої кераміки передбачено навчити учнів виготовляти, викінчувати і оздоблювати вироби з глини. Важливо, щоб учні не лише володіли прийомами роботи, а й усвідомлювали глибину традицій місцевої кераміки, дотримувалися її цілісності й своєрідності. Тому слід звернути увагу на такі питання, як: роль традицій у народному декоративно-ужитковому мистецтві, методи їх передачі наступникам, оволодіння певними традиційними і технологічними прийомами, поняттям творчої роботи.

Програма побудована таким чином, щоб підтримувався тісний зв'язок теорії з практикою, відтак передбачаються екскурсії на керамічні підприємства або виробничі цехи народних промислів. Важливо також проводити зустрічі з народними майстрами, бесіди про мистецькі професії, історію виникнення і розвитку народної кераміки та ін. Широке використання ілюстративного матеріалу (натуральні зразки керамічних виробів, відеофільми, фотографії та слайди про осередки керамічних промислів) дозволять учням краще засвоїти навчальну інформацію.

На практичних заняттях слід головну увагу приділяти технологіям виготовлення керамічних виробів, формуванню у гуртківців спеціальних умінь і навичок художньої обробки глини. Творчий і дослідницький характер шкільного гуртка кераміки має відображатися у самих виробах – висока якість виконання, яскравий національний колорит, відповідність функціональним і естетичним вимогам. Програма розрахована на 70 годин і призначена для учнів середнього шкільного віку.

Метою навчання у шкільному гуртку кераміки є набуття школярами спеціальних знань, умінь і навичок з технології художньої обробки глини, виховання у них стійкого інтересу до цього виду мистецтва, розвиток творчих

здібностей, виховання естетичного смаку та бережливого ставлення до споконвічних традицій української кераміки.

Завдання програми:

- розкрити роль національного декоративно-ужиткового мистецтва у житті сучасного українця;
- прищепити любов і повагу до традицій мистецтва народної кераміки;
- виховати естетичний смак і художні цінності;
- розвивати творчі здібності, вміння самостійно створювати ескізи виробів;
- навчити практичних прийомів і сформувати стійкі навички художньої обробки глини;
- розвинути стійкий інтерес до керамічної справи.

Враховуючи конкретні умови, можливості та потреби гуртка, можна вводити окремі зміни щодо опрацювання тем та об'єктів праці.

Знання та вміння, які повинні отримати учні в процесі гурткових занять.

Гуртківці повинні знати:

- 1) історію розвитку художньої кераміки в Україні;
- 2) художні і технологічні особливості місцевого керамічного промислу;
- 3) основи рисунку і композиції;
- 4) властивості основного матеріалу – глини;
- 5) технологічний процес виготовлення й оздоблення керамічних виробів;
- 6) вимоги до якості роботи;
- 7) норми та правила безпечної праці.

Гуртківці повинні вміти:

- 1) розрізняти керамічні вироби різних регіонів України за характерними ознаками;
- 2) розробляти форми та орнамент майбутніх керамічних виробів;
- 3) самостійно і творчо підходити до розроблення художнього проєкту керамічного виробу;

4) втілювати проєктну ідею в матеріалі – власноруч виготовленому керамічному виробі;

5) дотримуватись правил безпечної праці.

Орієнтовний тематичний план

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		теорет.	практ.
1.	Вступне заняття. Властивості глини.	2	–
2.	Основи ліплення.	–	4
3.	Формування глиняних геометричних фігур.	1	2
4.	Ліплення об'єму.	1	2
5.	Види декору.	–	2
6.	Декорування.	1	3
7.	Фарбування.	1	3
8.	Декоративна скульптура.	1	3
9.	Свистунці.	–	2
10.	Ліпка декоративного посуду.	–	6
11.	Сувеніри. Обереги.	–	4
12.	Декоративний виріб	–	4
13.	Кулони. Намисто.	–	4
14.	Вивчення техніки скульптурного рельєфу.	1	3
15.	Техніка прорізного рельєфу.	1	3
16.	Техніка контррельєфу.	1	3
17.	Техніка гравірування.	1	3
18.	Розробка і виготовлення медалей.	–	2
19.	Орнаментальні мотиви кераміки.	1	3
20.	Підсумкове заняття. Екскурсія до краєзнавчого музею (керамічного цеху, майстерні народного майстра).	2	–
Всього:		14	56

Зміст гурткових занять

№ з/п	Зміст заняття	Обладнання
1.	Знайомство школярів з керамічними виробами та пластичними властивостями глини.	Музейні експонати.
2.	Знайомство школярів з основами ліплення. Організація робочого місця, готування глиняної маси.	Глина різних видів, стеки, дошки, станки для ліплення, гончарні круги.
3.	Навчання школярів простих геометричних форм та їх поєднань.	Глина, вода, підставка, стеки.

4.	Знайомство школярів з об'ємною пластиною. Організація робочого місця, відбір об'єктів праці, аналіз форми, способи виконання декору.	Глина, гончарний круг, стеки, вода, ганчірки.
5.	Знайомство учнів з видами декору «лощення, рельєфний декор, способи їх нанесення.	Глиняний пласт, стеки, металеве сито, ложка.
6.	Вправи для виконання графічного декору. Декорування площини штампами, паличками та тканиною.	Глина, стеки, штампики, вода, палички, зразки тканин
7.	Види фарбування, виготовлення ангобів. техніки розфарбовування.	Підсушені глиняні вироби, гумові груші, пензлі, ангоби.
8.	Вивчення прийомів формування іграшок (птахів, тварин).	Глина, наконечники, стеки, вода.
9.	Знайомство школярів з іграшкою її значення в обрядовому та повсякденному житті.	Глина, ріжок, стеки, вода.
10.	Знайомство дітей з різними видами гончарного посуду та його призначення. Навчання прийомів гончарного ремесла.	Глина, гончарний круг, стеки, вода.
11.	Створення власного сувеніру. Освоєння різних форм та використання різних технік.	Глина, вода, фарба, декоруючі елементи.
12.	Поєднання різних технік прийомів, видів ліплення і декорування.	Глина, вода, дошка, стеки.
13.	Створення кулонів, намиста, оберегів.	Глина, дріт, вода, декоруючі елементи.
14.	Навчання учнів рельєфного і контр рельєфного зображення. Декорування.	Глиняний пласт, гребінець, стеки, вода.
15.	Вивчення способу прорізного рельєфу.	Глиняний пласт, стеки, округлі предмети.
16.	Вивчення техніки контр рельєфного зображення.	Глина, вода, стеки.
17.	Вивчення техніки гравірування.	Глиняний пласт, гострі інструменти, вода.
18.	Розробка і виготовлення медалей за власними ескізами.	Глиняний пласт, стеки, вода.
19.	Орнаментальні мотиви кераміки. Вивчення рослинних, геометричних орнаментів та способи їх нанесення.	Глина, вода, стеки, зразки орнаментів.
20.	Проведення екскурсії (краєзнавчий музей, керамічних цех, майстерня народного майстра).	

2.2. Технологічні особливості виготовлення виробів із глини

Характеристика матеріалу для кераміки. На початку занять у шкільному гуртку художньої кераміки необхідно звернути увагу учнів на сировину, тобто різновиди глини. Природа дуже щедра на типи глин, тому різні глини мають свою «природу», що відрізняє їх за кольором і хімічним складом. Колір глини включає майже всі кольори в приглушено-оксамитній тональності, адже у глинах є розчинні сполуки заліза й такі красильні речовини, як гумус, лініт, навіть смоли, віск та ін. [20].

«Keramos» – грецьке слово, яке означає – глина. Глина (землиста маса)/ при змішуванні з водою перетворюється в пластичний податливий матеріал. А суха й опалена стає твердою, кам'янистою. Ці властивості глини здавна були помічені і використані людиною [24].

Учні повинні знати, що «глина – геологічний продукт видо- і формотворення гірських порід. Іноді глина складається переважно з одного мінералу (каолін), інколи може складатися з цілого ряду мінералів, великої кількості домішок. Домішки частіше всього, включають у себе кварц, польовий шпат, кальцит, пірит та ін. Для кераміки вибирається і готується глина оптимальної структури. Погано працювати з «жирною» глиною, яка містить мало піску, її важко формувати. Для виробів не підходить і надто «пісна» глина, що містить багато піску» [20, с. 12].

Учні повинні розрізняти різні глини за видами або сортами: вогнетривка глина, фаянсова (каолін); пливка глина (гончарна глина, валяльна глина); вапняні глини (мергель), звичайна глина, цегляна глина; охриста глина (бомас, охра). Цей поділ на види є найпоширенішим, тому дамо їм стислу характеристику.

Фаянсові вогнетривкі глини в сирому вигляді достатньо окрашені, дуже тягучі, надзвичайно пластичні. При випалюванні прибирають білий колір і не плавляться у фарфоровій випалювальній печі.

Гончарна глина має здебільшого ці ж зовнішні якості: вона м'яка на дотик і створює з водою досить тягучу масу, протне легко розбирається і

розчиняється у воді. Ця глина часто дуже окрашена і зберігає свій колір при випалюванні.

Валяльна глина собою м'яку масу, що легко розтирається. У воді розпадається в порошок і створює кашицю, яка нагадує мул.

Мергель – механічна суміш глини і вуглекальцієвої солі, ще містить ще іноді пісок й інші домішки. У воді розпадається в порошок і створює жовтоподібну, нев'язку масу.

Звичайна глина (цегельна глина, суглинок) є суміш глини з кварцовим піском і деякою кількістю вохри або вапна. В сирому стані глина звичайного жовтого кольору, а після випалювання прибирає червоний /цеглистий/ колір. Створює з водою масу невисокої пластичності, маловогнестійка.

Загальна технологічна послідовність виготовлення керамічних виробів. Виготовлення керамічних виробів містить декілька етапів: приготування тістоподібної маси, формування виробу, нанесення декору, сушіння та випалювання в печі.

Формування керамічних виробів здійснюють різними способами: пластичним формуванням, литтям (з використанням гіпсових форм), пресуванням, гарячим литтям під тиском. Найчастіше використовують п'ять основних способів пластичного формування, як-от:

1) ручне формування «від руки» – ліплення зі шматка глини, стрічкове ліплення «джгутом», ліплення з пласта (рис. 2.1 – 2.2);

2) формування в гіпсових формах техніком відминання;

3) формування в гіпсових формах з допомогою шаблону;

4) формування на гончарному крузі (рис. 2.3).

Основним у формотворенні керамічним виробів по праву вважається гончарний круг, який дозволяє створювати симетричні, рівномірно розширені або звужені ємності різної форми. Робота на гончарному крузі вимагає віртуозної майстерності. Сиру глину, розміщену на гончарному крузі, мокрими руками витягують у конус, а далі – натискаючи на нього зверху рукою, маса

опускається донизу. Це повторюється декілька разів із метою вирівнювання текстури глиняної маси [22].

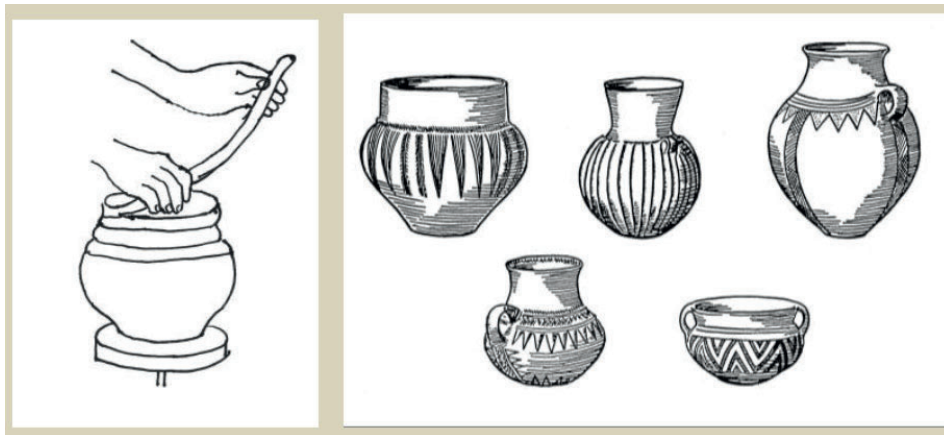

Рис. 2.1. Ліплення з джгута

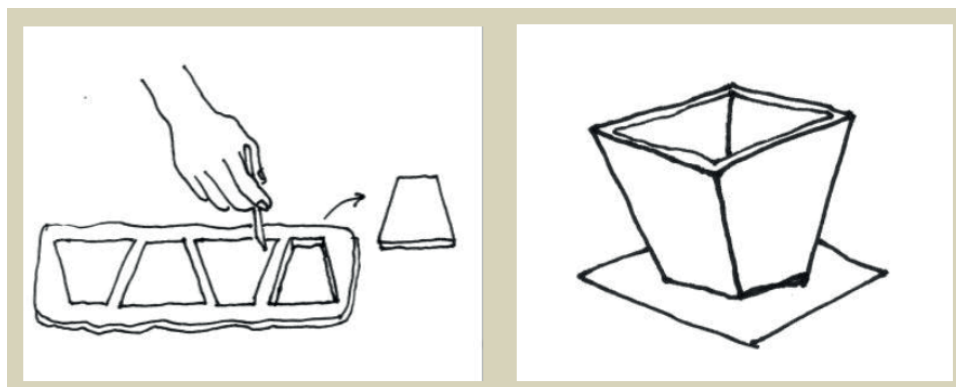

Рис. 2.2. Ліплення з пласта

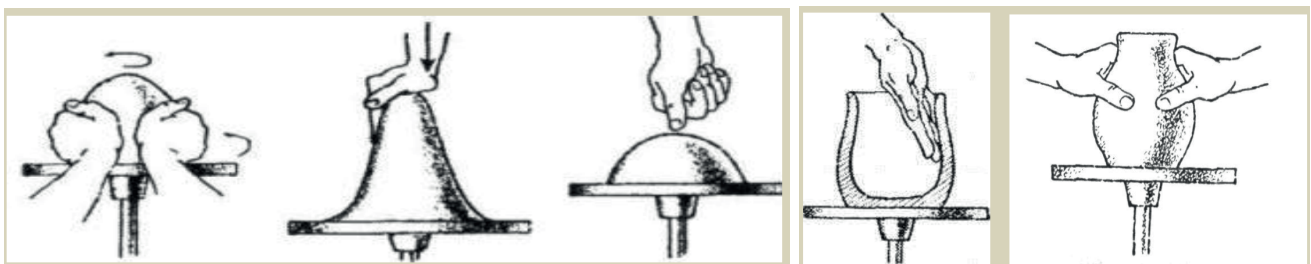

Рис. 2.3. Формування на гончарному крузі

Витягнутий шматок натиском великого пальця перетворюють у порожнистий циліндр. Пропускаючи стінки циліндру між двома пальцями, виточують корпус і шийку виробу. З допомогою дерев'яного різака масі надають необхідної форми. При формуванні руки слід періодично змочувати водою, щоб покращити ковзання пальців. Надаючи виробу закінченої форми, його загладжують мокрою губкою і кусочком гуми, після чого тонким дротиком або шпагатом зрізують із гончарного круга та ставлять для

висихання, найчастіше на повітрі. При вологості 19 – 20% вироби встановлюють на центр верхнього круга, прикріпивши кусочком глини, підправляють відповідними інструментами, виточують металевим гачком, загладжують мокрою губкою, полірують оргсклом [22].

Лиття в гіпсових формах ґрунтоване на властивості гіпсу вбирати вологу (рис. 2.4). Шлікер (розріджену глиняну масу) заливають в гіпсову форму, волога вбирається і через деякий час біля стінок форми утворюється рівний шар глини. Маса поступово твердне, розміри виробу, що формується, скорочуються й одержаний напівфабрикат доволі легко відліплюється від форми.

Наступним етапом у виробництві кераміки є сушіння. У свіжосформованому виробі міститься 22 – 30% вологи, залежно від способу формування. Процес сушіння при різному складі маси проходить не однаково. Норма виробу також має значення. Під час сушіння не повинно бути протягів.

Прийоми художньої обробки керамічних виробів в значній мірі зумовлені особливостями матеріалу, властивостями глини. Такими є розпис ручним способом, гравірування, фляндрування, техніка «мармур», ліплення, резерваж та ін.

Наступний етап – ручний розпис – найчастіше використовується при художній обробці кераміки. Розписують керамічні вироби ангобом – тонкорозтертою, рідкою глиною, білою або з домішками барвників. Рисунок ангобом наносять тільки на дещо сирий черепок, який містить 9 – 20% вологості. Пересушені вироби розписати неможливо, бо ангоб при сушінні та випалюванні відпадає. Залитий ангобом виріб розписують з допомогою піпетки. Рисунок виконують за схематичним контуром, але лінії повинні бути чіткими, адже за ними піпеткою наносять ангоб. Цей спосіб хоч і клопіткий, зате дозволяє одержати унікальні вироби.

При гравіруванні виріб заливають ангобом контрастного з черепком кольору та підсушують до 14 – 15% вологості; контур рисунку злегка наносять олівцем, потім спеціальною дерев'яною або металевою паличкою процарапують ангоб до черепка. При цьому способі утворюється чіткий рисунок.

Рис. 2.4. Рельєфний декор штампами і валиками

При фляндруванні свіжозалитим ангобом виріб ставлять на турнетку. У місцях, де повинен бути рисунок, піпеткою з контрастним ангобом наносять спіраль, а на неї – кружечки або 3 – 5 хвилястих ліній різних кольорів. В глибині цих ліній ангобом роблять рисочки або кружечки в тому ж порядку, що й робилися хвилясті лінії. Пізніше рухом знизу вверху або навпаки (перпендикулярно до хвилястих ліній) проводять рисочки, які створюють своєрідний рисунок.

Рис. 2.5. Контрельєфний декор штампами

Декоруючи виріб технікою «мрамур», його спочатку обливають кольоровим ангобом і ставлять на турнетку. Ангобом інших кольорів по вертикалі наносять лінії і, обертаючи турнетку, піпеткою знизу вверху проводять спіраль, після цього виріб струшують [45]. При ліпленні на виріб вручну наноситься рельєф з глиняної маси, колір якої співпадає з кольором черепка.

Докладніше технології виготовлення керамічних виробів подані у додатку Б.

2.3. Методичні рекомендації щодо навчання гуртківців виготовленню керамічних виробів

У зв'язку з переходом закладів загальної середньої освіти на дванадцятирічну систему навчання та реалізацією ідей Нової української школи виникає необхідність у розробленні нових способів, методик і технологій навчальної та виховної діяльності учнів, які забезпечували вікові потреби дітей у прилученні до мистецького пізнання довкілля. Одним із видів навчання, який

забезпечує єдність розвитку думки, почуття та дії здобувачів освіти є шкільний гурток художньої кераміки.

Учені-психологи довели, що мислення професійного митця (художника, дизайнера, майстра декоративно-ужиткового мистецтва) та школяра є аналогічним за етапами його розгортання. Професійний митець, як і творча дитина, задумує, проєктує, графічно моделює з різних пластичних матеріалів зразки виробів, довершені естетично, доцільні економічно та зручні для функціонального використання.

У шкільному віці діти, оволодівши азами мистецтва, передовсім оволодівають методикою художнього проєктування і формотворення керамічних виробів.

Основне завдання керівника гуртка ознайомити дітей з «азбукою», основами, принципами і закономірностями декоративно-ужиткового мистецтва для того, щоб пробудити у них природні здібності на основі взаємодії «обдарованих пальчиків», душі та розуму. Завдання педагога – навчити дітей співчувати, співмислити і співпрацювати, так щоб їм відкрилося традиційне декоративно-ужиткове мистецтво українців у всій красі й розмаїтті, щоб вони змогли дивитися і бачити, слухати та чути, дотикатися і відчувати цю духовну мистецьку скарбницю [61].

Практики зауважують, що діти з великим захопленням займаються ліпленням із глини. Звичайно, що описана в спеціальній літературі технологія приготування глини до роботи й умови її зберігання неприйнятні для звичайної школи, однак на думку вчителів-практиків, саме робота з глиною найкраще розкриває творчий потенціал дитини.

Підготовлені нами методичні рекомендації можна об'єднати у дев'ять етапів навчання школярів роботі з глиною:

1 етап – підготовка ескізів декоративно-ужиткового виробу, тобто графічне втілення власного задуму в художній проєкт;

2 етап – підготовка матеріалу (глини) до роботи, тобто переминання глини руками або глиномішалці;

3 етап – моделювання (формування) з глини майбутнього виробу за власним задумом, тобто виготовлення основних частин (елементів) виробу;

4 етап – виготовлення дрібних деталей та шлікеру глиняної (сметано-подібної) рідини для склеювання дрібних деталей з основними;

5 етап – декорування частин (елементів) наперед обраною технікою;

6 етап – замивання роботи губкою і підсушування;

7 етап – сушіння та опрацювання виробу шліфувальним матеріалом (шліфпапером, шліфшкуркою);

8 етап – підготовка виробу до випалювання, закладання у піч;

9 етап – залежно від виробу – монтування й опорядження.

Заняття у шкільному гуртку художньої кераміки мають здійснюватися з урахуванням психофізіологічних й індивідуальних особливостей учнів на різних етапах їх художнього розвитку: якщо художньо-творча діяльність 6 – 7 річних дітей на заняттях ґрунтується на емоційно-чуттєвій основі, то, починаючи з 9 – 10 років, їй більше характерний пізнавально-аналітичний рівень, однак обов'язково зі збереженням емоціонально-образного, творчого начала. Від цілісного емоціонально-образного сприйняття школярі переходять до поглибленого пізнання в єдності – емоційного і логічного.

Заняття художньою керамікою, в запропонованій гуртковій формі, дозволяє учням зіткнутись з особливим складом мислення наших предків, особливим складом пізнання й освоєння ними оточуючого світу через творчу діяльність, пов'язану зі створенням життєво необхідних й естетично оформлених речей. Запропонована нами навчальна програма шкільного гуртка художньої кераміки передбачає передовсім навчання школярів гончарному ремеслу в формі реконструкції стародавніх технік виготовлення керамічних виробів з використання археологічного і етнографічного матеріалу.

Процес перевтілення грудки глини в кухлик чи горщик – це певним чином є магічним дійством, тому, на нашу думку, однією з найкращих форм проведення гурткових занять є збереження магічності та загадковості поступового перевтілення безформної глини у досконалий керамічний виріб.

Керамічні вироби унікальні ще й тому, що належать одночасно до трьох стихій – землі, води та вогню. Педагогові важливо дати можливість учням разом «прадавними людьми» винайти глиняний горщечок, поступово поглинаючись у витоки гончарства, проглядати основні етапи його становлення, удосконалення, розквіту. При такому підході гуртківці зможуть поступово вивчати елементи гончарства, від найпростіших до більш складних, що вимагає формування певних практичних умінь і навичок.

Розвивати смак і фантазію, працьовитість й допитливість розуму – головні питання, що визначають зміст навчання. Програма ставить також такі завдання, як розкриття витоків народного художнього ремесла кераміки, ознайомлення учнів із основними прийомами виготовлення виробів із глини, формування загальних термінологічних понять й основ технології виготовлення керамічних виробів – формотворення, декорування, випалювання.

Очевидно, що почати заняття потрібно з самих витоків обробки глини. Керівник гуртка може запропонувати дітям уявити себе первісними людьми, поспробувати обліпити картоплину чи яблуко в глину. Це може першим дотиком дітей до «чарівної» глини. Учні мають змогу на цих заняттях, озброївшись «природними дарами», створити найпростіші керамічні вироби. Бажано дати їм самим обрати об'єкт для творчості, що дасть змогу розвинути фантазію, уяву, мислення, нове бачення простих форм. Прикладом такого заняття може бути перевтілення звичайного листочка в чарівну керамічну картинку.

Ліплення – улюблене та дуже корисне заняття для дітей будь-якого віку. Ліплення з глини сприяє розвитку дрібної моторики рук, розвитку уяви й творчих здібностей учнів. Спільна праця, дружня взаємопідтримка, неофіційне спілкування з педагогом, зацікавленість та захоплення дітей результатами власних творчих зусиль, зробленими з шматочків звичайної глини, радість доведеної до кінця справи, відрада від переборення труднощів, все це виховує, формує особистість учня. Ліплення з глини – це проста технологія в освоєнні та водночас захоплююча, адже розвиває у школярів відчуття форми та пропорцій.

На прикладі ліплення з глини фігурки рибки, спочатку слід запропонувати декілька варіантів вирішення цього завдання:

1) конструктивний – ліплення фігурки, що складається з декількох окремих частин;

2) пластичний – ліплення з цілого шматка глини, коли частини витягуються, округлюються тощо;

3) комбінований – поєднує ліплення з окремих частин і цілого шматка глини (дрібні деталі ліпляться шляхом відтягування, прищипування глини від загальної маси).

Нами, згідно із запропонованою навчальною програмою, розроблені конспекти гурткових занять із використанням різноманітних методичних прийомів.

Тема 1. Властивості глини

Мета: Ознайомлення школярів з глиною, керамічними виробами, які оточують нас у повсякденному житті та побуті. В яких сферах її застосовують. Ознайомлення з історією виникнення керамічних виробів.

Поглянь навколо себе, що ти побачиш? – безліч виробів із випаленої глини оточують нас всюди. Вранці ти прокинувся й пішов умиватися. Умивальник зроблено з глини. Стіни ванної кімнати облицьовані керамічними плитками. Та ось ти сів снідати, і мама поклала тобі страву в тарілку. Фарфорова тарілка – ще одна зустріч з керамікою. У керамічному вазоні, що стоїть на підвіконні, ростуть квіти. В папір для твоїх підручників та зошитів додають білу глину, завдяки чому він має білий колір. Шафу, книжкову полицю або журнальний столик у вашій оселі, напевно, прикрашає яка-небудь керамічна дрібничка – скульптурка коника або півника, а можливо – керамічна ваза. Ну а будинок, в якому ти мешкаєш, наймовірніше цегляний. Ти правильно здогадався, що і цеглу виготовляють з глини.

Глину використовують як добриво для вирощування сільськогосподарських культур. Вона є надійним укриттям для природних покладів солі й гіпсу, бо запобігає розчиненню й вилуженню їх.

Жителі деяких африканських країн, окремих районів Австралії й океанських островів споживають смачну та корисну для здоров'я – бентонітову глину. Її також додають до раціону свійських тварин, що сприяє значному збільшенню їхньої живої маси й поліпшує смак м'яса.

Цей напрочуд стерильний продукт природи здавна використовують у медицині. Про цілющі властивості глини згадується навіть у Біблії. Давні лікарі вірили, що глина несе в собі магнетизм сонця, води й повітря, отже, має життєдайні сили. Справді, глина містить усі потрібні для людського організму мікроелементи. Глина стане в пригоді при лікуванні опіків, виразок, запалень, вона гоїть рани. Якщо, бува, коваль «закує» коня, тобто втрапить цвяхом – у живе, коня ставлять на декілька днів на глину. Колись її застосовували для лікування холери, захворювань шлунка, печінки, а також як болезаспокійливий засіб. Навіть нині глина входить до складу деяких ліків.

Відомо, що у встановленні багатьох фактів прадавнього минулого історикам допомагають археологи. Вони проводять розкопки поселень первісних людей, виявляють рештки стародавніх міст. І на підставі знайдених речових пам'яток – предметів побуту, знарядь праці, зброї, прикрас, жител, поховань – збагачують науку історію новими знаннями. Найменший уламок посудини або цеглини, кожна монета, намистина можуть розповісти вченим дуже багато. Наприклад, з яких будівельних матеріалів зводили собі люди житла, які були в них ремесла, чи займались вони рибальством і полюванням, які сільськогосподарські культури вирощували, яку віру сповідували, чи мали вже гроші, чи підтримували торгівельні відносини з іншими народами, і ще безліч цікавого й важливого для науки.

Найчисленнішими серед матеріальних пам'яток перед археологами постають речі з випаленої глини. Чому? Все, що приготовлене з дерева, шкіри, тканини, паперу, погано зберігається – гине у вогні, ушкоджується вологою,

тому старожитностей з цих матеріалів дійшло обмаль. Скло і метал з'явилися пізніше за кераміку, отож речі з цих матеріалів не можуть свідчити про життя первісних людей. Крім того, тривалий час скло вміли виготовляти лише народи Стародавнього Сходу. Натомість металеві речі нерідко переплавляли та переробляли наступні покоління. Навіть мармур іноді перепалювали на вапно. І лише керамічні вироби (перші з них виготовленні в епоху неоліту – близько VIII тис. до н.е.), які археологи знаходять в різних куточках світу, лишилися найкрасномовнішими «свідками» життя людей у найдавніші часи. Бо вони протистоять і пожежам, і воді, і атмосферним впливам, і чорнозему, який за довгі тисячоліття «з'їдає» все, навіть метал.

*У неоліті розбудили глину,
З неоліту не дали їй спати.
З неоліту щосвітання глина
До людини тихо промовляє... [50]*

Про що ж «промовляє» кераміка? Коли глина виступає в ролі будівельного матеріалу, то за рештками споруд учені реконструюють види давніх жител. Черепки стародавнього посуду допомагають уявити, як в давнину люди господарювали, з якого посуду їли. На глині виник перший вид писемності – клинопис. У країнах Стародавнього Сходу на глиняних табличках записували різноманітні тексти, з яких ми дізнаємось про тогочасні державні закони, науку й літературу. Отже, глина стояла біля джерел будівництва, домашнього господарства та писемності. З неї також розпочинається історія образотворчого мистецтва.

В глині людина відкрила для себе процес творчості. Ні метал, ні золото чи срібло, і навіть не дерево, а саме глина зробила людину митцем, що виявив себе у перших творах скульптури, малярства і декоративного мистецтва. Глина була поблизу людських поселень, її легко було набрати та принести, легко обробити й надати їй будь-якої форми. В руках людини глиняна грудка перевтілювалась у посудину, скульптурку родового божка – заступника, у дитячий свищик. Саме

перші зразки орнаменту – примітивні дірочки, рисочки, хвилячки – були виконані давніми людьми саме на глиняних виробах [38].

Ось що розповідає давньогрецька легенда про народження першої скульптури: «Дібутада із Сікіона, гончар, відкрив мистецтво виліплювати портрети. Цьому сприяла його донька. Дівчина закохалась в одного юнака. Коли юнак розлучався з нею, вона окреслила на стіні тінь, що падала від його обличчя. Батько наклав на цей обрис глину, зробив рельєф, а потім поставив його у вогонь, щоб випалити разом зі своїми горщиками».

На перші глиняні скульптурки археологи натрапили серед пам'яток доби неоліту. Це були образи хатніх божків, яким первісні люди поклонялись і яких вважали за своїх охоронців. Ці скульптурки дають нам можливість більше дізнатись про тодішні вірування, а також оцінити художні здібності перших скульпторів. Не менш вартісні для науки й неолітичні скульптурки людей: за ними вчені реконструюють прадавній одяг і взуття, зачіски й прикраси.

Історія зародження малярства також пов'язана з глиною, вона вкрита романтичним серпанком. У 1876 році людство довідалось про одну з найперших сторінок в історії мистецтва: про печерний живопис давньокам'яного віку – палеоліту. Відкрив його іспанський археолог Марселіно де Савтуола. Він провадив наукові дослідження в горах Кантабрії. У величезній печері Альтамірі Савтуола натрапив на численні зображення бізонів, коней, кабанів, ланей, а також різноманітні знаки й відбитки людських долонь. Невдовзі в Іспанії і Франції було знайдено ще близько сорока великих печер із розмальованими стінами і стелями. Вік прадавнього живопису налічує майже 20 тисяч років! Незвичайна яскравість і стійкість фарб пояснюється їхнім природним походженням: за чорну фарбу первісним живописцям правили сажа й вугіль, а решта фарб виготовлялися з кольорових глин. Глина допомогла людині зафіксувати в малюнку свої перші художні вираження.

«Глину, цей унікальний матеріал, знають усі народи. В історії людства не було жодної цивілізації, що не залишила б по собі керамічних пам'яток. Багатьом давнім культурам учені дали назви за формами керамічного посуду й

типами орнаментів на ньому» [50, с. 11]. З-поміж них – культура кулястих амфор на території сучасної України кінця III тисячоліття до нашої ери, культура лінійної кераміки доби бронзи, культура стрічкової кераміки V – початку IV тисячоліття до нашої ери, культура багатоваликової кераміки XV – X століття до нашої ери тощо.

Тема 2. Основи ліплення

Мета: Дати школярам елементарні відомості про основи ліплення (підготовки робочого місця), добування сировини, приготування глиняної маси. Підготувати робоче місце. Ознайомити з робочим інвентарем.

Настав час перейти від слів до діла, пізнати мистецтво кераміки на практиці. Я хочу навчити тебе, мій юний друже, створювати з глини гарні й корисні речі. Ти вже знаєш, що це будуть твори декоративно – ужиткового мистецтва. А ми називатимемося художниками – керамістами.

Твоє робоче місце. Стіл, за яким ти працюватимеш, повинен добре освітлюватись. Бажано, щоб він стояв поблизу вікна. Перед початком роботи його треба застелити цератою або целофаном. Приготована для використання глина має бути в целофановому пакеті або у вологій ганчірці. Глину й мисочку з водою постав перед собою, а інструменти поклади поруч.

Добуваємо сировину. Готову до роботи глиняну масу можна придбати на керамічному заводі. Якщо ж такої можливості ти не маєш – не засмучуйся. Це, може, й на краще, бо ти навчишся сам добувати і обробляти сировину. Головне знайти місце залягання глини. Це нескладно, тому що вона є практично в усіх місцевостях – на прирічкових схилах, у яругах. Вважаємо, що ти таке місце знаєш. Взявши із собою цеберко і заступ, разом з друзями або з кимось із дорослих ти вирушаєш по глину. Хоч би якою гарною вона тобі здалася на перший погляд, не поспішай набирати повне цеберко. Спочатку тут – таки, на місці перевір її властивості, чи придатна вона як сировина для твоєї роботи.

«Залежно від наявних домішок глини поділяються на жирні і пісні. Жирні глини пластичніші. Пластичність – здатність зберігати надану форму без

розривів і тріщин – основний показник якості глини» [8, с. 27]. Перевір її так. Візьми невелику грудочку сировини, змочи її водою й почни м'яти – терти в руках. Якщо при цьому поверхня стане гладенькою і трохи блискучою, це глина жирна. Далі з невеликої грудочки викачай «ковбаску». Зігни її, утворивши браслет. Якщо браслет не вкрився тріщинками, а після висихання не розкришився й не деформувався – вважай, що тобі пощастило знайти чудову керамічну глину. Сміливо запасайся нею.

Готуємо глиняну масу. Щойно добута глина до роботи не придатна. Вона брудна, неоднорідна. Ти знаєш, як гончар перетворює глиняну породу на глиняну масу. Художників – керамістів цей клопіт теж не минає. Не раджу опрацьовувати всю глину відразу. Візьми її частину, потрібну для початку, поклади в миску й старанно перебий молотком, щоб не лишилося великих грудок. Листя, камінці, гілочки, інше сміття – вибери. Залий глину водою. Залиш її розкисати, або, як кажуть керамісти, – розпускатися. Наступного дня глиняну «кашу» добре переколоти палкою або й рукою і проціди крізь сито в іншу посудину. Тут тобі потрібен буде помічник. Проціджену глину залиш іще на одну добу. Вона відстоїться, опуститься на дно. Кількома заходами губкою або гумовою грушею вибери воду. Але й після цього глина ще міститиме надто багато води. Керамісти мають спеціальні гіпсові форми, в яких таку глину обезводнюють. Ти ж мусиш просто чекати, доки зайва вода випарується.

Готову глиняну масу виклади на стіл. А тепер пригадай дії маминих рук, коли вона викачує тісто на пироги. Так роби й ти зі своїм глиняним тістом – ретельно вимни його, щоб воно стало однорідним. Далі поперебивай: тримаючи в лівій руці глиняну грудку, правою відривай з неї по шматку й сильно кидай, повертаючи назад. І так – кілька разів, з різних боків, доки з глини повиходять бульбашки.

Робоча маса має бути помірно вологою – не приставати до рук, але й не бути крихкою. Будемо вважати, що сировина готова. Чиста, однорідна, потрібної пластичності. Загорни її в целофановий пакет.

Твій робочий інвентар. Інструменти – твої помічники, твої друзі. Без них ти не зможеш реалізувати в глині свої художні задуми. До найпотрібніших у роботі інструментів та інших речей належать:

Турнетка – твій ручний гончарний круг. Цей пристрій допоможе тобі під час роботи оглядати з усіх боків і викінчувати майбутній твір. Якщо тобі не вдасться придбати турнетку, її замінить звичайна дощечка, яку ти також зможеш обертати довкола (рис. 2.1)

Рис. 2.1. Турнетка

Дерев'яні стеки. Вони бувають двох видів – однобічні, з одним робочим кінцем, і двобічні, з двома різними профілями. І стеки можуть бути саморобними. Треба дібрати тверді породи дерева – яблуню, грушу, березу, бук. Можна використати старі пензлі. Спочатку вирізаєш форму стека ножем, потім обробляєш її рашпілем і зачищаєш наждаковим папером. Для вологостійкості готові стеки бажано протерти ганчіркою, намоченою в соняшниковій або лляній олії (рис. 2.2).

Петлі. Таку назву мають інструменти для видалення зайвої глини. Вони являють собою дерев'яні палички із закріпленими на кінцях дротами – петлями. Керамістові треба мати петлі з робочими кінчиками, різні за розмірами й конфігурацією (рис. 2.3).

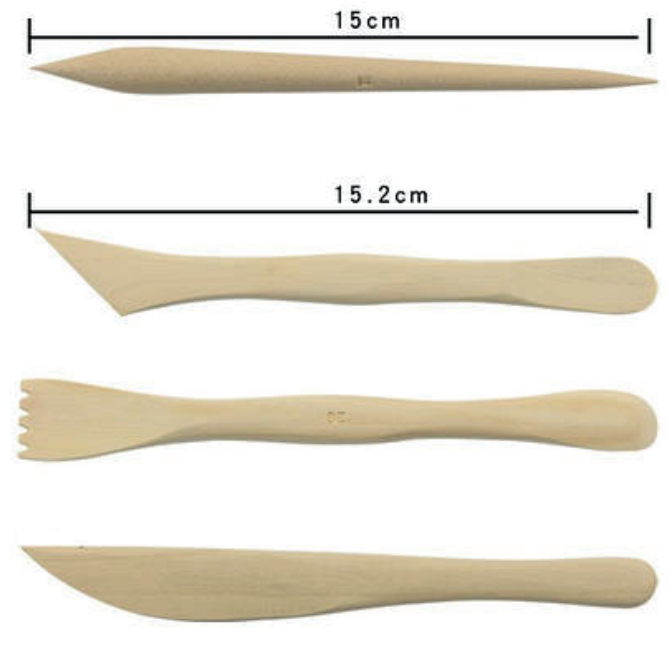

Рис. 2.2. Дерев'яні стеки

Рис. 2.3. Петлі

Інструменти для декорування. Тут тобі стане в пригоді все, що здатне утворювати на глині цікаві відбитки: палички з кінчиками – штампиками у формі трикутників, кружечків, квадратів, рисок, зірок; загострені палички різного діаметра, а також безліч побутових дрібничок, які ти добереш собі в процесі роботи з глиною

Мисочка з водою. У ній ти будеш мити руки й інструменти, зволожувати пересохлу глину. Вона допоможе також сполучати, «склеювати» між собою глиняні деталі й загладжувати поверхню виробу.

Дві ганчірки – волога й суха. Вологу ганчірку тримай у мисочці, щоб вона не зволожувала стіл і не пересихала. Під час роботи ти витиратимеш об неї інструменти й пальці. Суха тобі прислужиться тоді, коли, треба, щоб інструменти й пальці були сухими. Ганчірки можна замінити поролоновими губками.

Ангоби – глиняні фарби. Їх готують так само, як і глиняну масу, з тією лише відмінністю, що ангоби майже не зневоднюються. За своєю консистенцією ангоб має бути близьким до рідкої сметани. Колір ангоба залежить від наявності в глині різних органічних речовин і окисів металів. Під час випалу колір ангоба змінюється. Ось чому тобі знадобиться палітра – керамічна плитка з контрольним випалом пронумерованих плямочок ангобів.

Як же створити додаткові кольори ангобів? Для цього треба мати білу або світлу глину, у якій і розвести керамічні барвники та окиси металів. Так, додавши до півлітра білого ангоба 1 – 2 чайні ложечки окису хрому, ти дістанеш зелений ангоб, окису кобальту – синій, окису заліза – червоний, окису мангану – брунатно – фіолетовий, окису нікелю – жовтий, а суміш окисів заліза, хрому, мангану й кобальту дасть тобі чорний ангоб. Поєднавши окис кобальту з червоною глиною, матимеш фіолетовий колір. Після того, як ти додаси барвники до ангоба – основи, одержаний ангоб треба ретельно перемішати й пропустити крізь сито.

Гумові груші. Розколотивши ангоби до однорідного стану, кожний з них набери в окрему гумову грушу. Потім у кінчик кожної груші встроми недовгі (2 – 3 см.) соломинки або обрізки стрижня від використаної кулькової ручки. Це потрібно для регулювання товщини лінії під час розмальовування ангобом. Для пам'яті відразу ж підпиши на груші назву кольору.

Дріт або струна (завдовжки 30 – 40 см). На кожному кінці закріпи два клаптики ганчірки. Тримавши дріт за такі «кінці», ти відрізатимеш потрібний тобі для роботи шматок глини, а також зрізатимеш готовий твір з робочої поверхні.

Муфельна електрична піч. Це твоє горно. Муфельна піч випалює вироби при температурі до 900⁰С. Задля безпеки вона повинна стояти поза житловим приміщенням – у шкільному класі, приміщенні художнього гуртка, на балконі. Під нею неодмінно має бути ізоляційний матеріал – керамічні плитки, азбест, цегла тощо. Випалювати вироби слід під наглядом керівника гуртка!

Турнетку, стеки, керамічні барвники, окиси металів, електромуфельну піч можна придбати у спеціалізованих магазинах. До печі додається інструкція з експлуатації.

Кілька корисних порад

1. Стеки, петлі та інші інструменти, банки і груші з ангобами розклади в окремих коробках – для більшої компактності й порядку. Перед початком роботи відбирай лише ті з них, які знадобляться тобі цього разу.

2. Кожний інструмент, кожне приладдя повинно займати на столі певне місце. Тоді твоя робота буде більш організованою і плідною. Ти ніколи не марнуватимеш час, шукаючи потрібну тобі річ.

3. Для роботи з глиною слід мати спеціальний одяг – халат, фартушок. А коли готуватимеш глиняну масу, не будуть зайвими й гумові рукавиці.

4. Намагайся дотримуватись в роботі чистоти й охайності. Чисте робоче місце, чистий інвентар – запорука не лише успіху роботи, яку ти виконуєш, а й чистоти повітря, яким ти дихаєш. Після ліплення неодмінно помий усі інструменти й приладдя. Пам'ятай: брудні інструменти швидко псуються. Бережи своїх помічників! Стіл протри ганчіркою. Подивися, чи не забруднилася підлога довкола столу, а як буде потрібно, протри й підлогу.

5. Дбай, щоб глина не пересихала. Діставши з пакета потрібну її кількість, пакет знову щільно закрій. Робочий шмат глини раз у раз збризкуй водою. Якщо ж усе – таки після закінчення ліплення залишились шматочки й крихти трохи пересохлої глини, акуратно позбирай їх і склади в будь – яку посудину. Попередньо замочивши, ти використаєш її наступного разу.

6. Добираючи інструменти, віддавай перевагу дерев'яним. Металеві, пластмасові й скляні прилипають до глини, тягнуться за нею, що призводить до браку.

7. Керамічні барвники, солі металів, а також ангоби, створені на їхній основі, тримай у щільно закритих посудинах. Вони шкідливі для здоров'я!

Тема 3. Види декору: лощіння, рельєфний декор

Мета: Показати та закріпити на практиці різні види декору, розкрити методи, способи їх нанесення.

1. Лощіння. Виліпимо будь-яку, найпростішу геометричну фігуру. Дамо їй підсохнути. Тримаючи в лівій руці й, обертаючи, заполіруємо її поверхню гладенькою паличкою – дерев'яною, металевою, скляною або й камінчиком. Сильний натиск інструмента тут недоречний, він залишить слід, а нам потрібна рівномірно гладенька глянсова поверхня. Ми досягли лощеної поверхні. Тепер спробуємо виконати лощений малюнок. Створення його відрізняється від створення лощеної поверхні якраз силою натиску. Кожним своїм рухом інструмент – лощило народжує лінію малюнка. Варіанти лощеного малюнка: прямі лінії, навскісні, «сіточка», цяточки, кружечки, хвилі тощо.

2. Рельєфний декор. Його виконують окремо від виробу й наліплюють на нього. Елементами рельєфного декору можуть бути джгути, кружечки, квіти, листя, птахи, безліч інших. Приліплений до виробу рельєфний декор після цього здебільшого ще й декорують гравіюванням або штампуванням.

3. Варіанти розмальовування. Невеликі й уже випалені вироби (свищики, скульптуру, намистини) можна розмалювати акварельними, гуашевими або розтертими на яйці аніліновими фарбами, розчином мангану, медичною зеленкою. Малюнок виконувати пензлями, а крапки – сірником з намотаним на його кінчик шматочком вати. Блиск поливи імітуватиме лак.

Можна використати й спрощений варіант декоративного розмальовування яворівських або петриківських іграшкарів: випалену іграшку кілька разів вмочають у розчин незбираного молока з дрібно розтертою крейдою. Коли тло

просохне, скульптуру розмальовують розведеними на яйці гуашевими фарбами. Закінчений твір вкривають яйцем, що закріплює фарби, робить їх яскравими й блискучими.

4. Невеликий шматок м'якої глини, натискаючи на неї, пропускають крізь мішковину або дрібне металеве сито. Таку глиняну «локшину» використовують, виготовляючи анімалістичні скульптури (грива лева, шкура ведмедя тощо). Крім того, вона може стати основою для створення оригінальних декоративних ефектів і в інших керамічних виробках.

Тема 4. Декорування

Мета: способи та різноманітні вправи виконання графічного декору. Види інструментів, за допомогою яких, ми вчимося робити декорування

Відріж шматок глини, трохи більший за свій кулак. Викачай з нього кулю. Поклади на дощечку. Рівномірно натискаючи на кулю долонею по всій площині, утвори пласт завтовшки до одного сантиметра. Тепер зрівняємо поверхню пласта ножем, пригадавши при цьому дії своїх рук, коли мастимо хліб маслом. Наш керамічний «папір» – готовий. Можемо тепер малювати, створюючи на глині декор.

1. Ми вже переконалися, що руки, пальці кераміста – то його найактивніші інструменти. І не лише коли він ліпить, а й коли створює декор. За допомогою пальців виконаємо найпростіші варіанти декору:

- натискуючи кінчиком пальця на глиняний пласт, робимо ямки;
- робимо кінчиком пальця видовжені заглибини;
- вказівним пальцем «урізайся» в глину в напрямку від себе, роблячи ямки з «піддашками»;
- великими і вказівними пальцями робимо на глині «защипи»;
- виконуємо «защипи» трьома пальцями – крім великого й вказівного, використавши ще й середній;
- повтори попередню вправу;

– не відриваючи пальців від глини, прокрути зроблений «защип» навколо його «осі».

Кожну з вправ повтори кілька разів, удосконалюючи свою майстерність. Пофантазуй, «помалюй» пальцями по глині, придумай свої варіанти декору.

2. Вчимося виконувати декор за допомогою інструментів – штампів. Приставляючи інструмент до глини, легенько натискаємо, утоплюючи його в глину на 1 – 2 мм, потім обережно виймаємо. На що треба зважати, декоруючи виріб штампами? Глина не повинна бути надто м'якою, адже вона маститиме інструмент, тягнутиметься за ним, і малюнок – відбиток вийде рваним. Пильнуй, щоб глина не була пересушеною, бо навкруги малюнка – відбитка утворюватимуться тріщинки. Ця вправа допоможе тобі навчитись виявляти стан глини, найбільш придатної для декорування штампами. Допоможе й визначити положення руки, за яким інструмент торкатиметься глини під кутом 90^0 . Аби рука не тремтіла, їй потрібне опертя.

Кожним інструментом – штампом виконай по кілька малюнків – відбитків. Придумай і виконай комбінації з цих малюнків.

3. Використаємо можливості загострених паличок. Виконаємо такі зображення:

- крапка, кома, пелюстка, комбінації цих зображень;
- пряма лінія, хвиляста, зубці, спіраль, меандр;
- листок, квітка, гілка, ялинка, метелик, пташка.

Визначимо, які техніки декорування ми використали. Лишаючи на глині сліди у вигляді крапки й пелюстки, паличка робила тиснення як штамп. Тому крапка й пелюстка – приклади штампового декору. В усіх інших випадках паличка рухалася ніби олівець по паперу. Так створюється гравіювальний декор, гравіювання (іноді його називають ритуванням, карбуванням).

Ти звернув увагу, що, коли виконував ці зображення, тобі доводилось змінювати положення руки? В одних випадках загострена паличка працювала у вертикальному положенні, в іншому – під кутом. Повправляйся в малюванні паличками різної товщини.

4. Глина – в'язкий матеріал для створення на ньому нескінченної кількості варіантів графічних зображень. Розглянемо кілька:

– спробуй помалювати ... виделкою; проведи вертикальні, горизонтальні, нахилі, хвилясті, перехрещені лінії; змінюючи нахил виделки, це дасть варіанти натиску;

– поклади на глиняний пласт клаптик мішковини; легенько проведи по тканині кулаком, ніби розгладжуючи її; вона дасть чіткий малюнок – відбиток;

– спробуй зафіксувати на глині відбиток листка, гілочки кропу, іншої рослини.

При декоруванні кераміки в ролі інструментів можуть виступати найбуденніші речі – голка, зубчасте коліщатко, кришечка від авторучки, гудзик, цвях... Шукай, експериментуй.

Тема 5. Фарбування

Мета: способи виготовлення ангобів, вивчення техніки розфарбовування.

Виготовляють ангоби в такий спосіб. Візьміть звичайну чисту білу гончарну глину та залийте гарячою водою, щоб вона краще розпарилась і розмокла. Коли добре розмокне, розмішуйте дерев'яною паличкою до стану рідкої сметани. Потім проціджуєте через мішечок з полотна в інший посуд. Це й буде білий ангоб. Маючи білий ангоб під рукою, ви можете робити й кольорові ангоби, додаючи до них окиси металів.

Гончарі самі роблять окиси металів. Беруть мідний дріт (але не жовтий, а обов'язково червоний). Кладуть у випалений глечик, закривають кришкою, ставлять в піч і випалюють разом з посудом. Після випалювання на дроті утворюється окалина, яка обсіпається при постукуванні. Знявши окалину з дротиків, кладуть їх знову в горщик і повторюють випалювання. І так кілька разів, поки мідь не перетвориться в окалину. Отриману окалину на склі перетирають у дрібний порошок і просіюють через густе сито. Окис міді готовий. Якщо її додати в білий ангоб, то після випалювання вийде зелений колір. Для отримання чорного і жовтого кольорів можна зробити окис заліза. Потім цей окис додають до білого ангобу.

Готові барвники можна купити в магазинах. Використовуючи ангоби в кераміці, слід пам'ятати, що їх можна наносити лише на сирі гончарні вироби. Робите це так. Трохи підсушені (їх називають пров'ялені або витужені) вироби (але такі, щоб їх можна було вільно брати руками) декоруєте ангобами за допомогою гумової груші. Потім вироби випалюєте перший раз. Якщо ангоб нанести на випалений виріб, то він обсиплеться після повторного випалювання.

Ви вже знаєте, що для ангобів використовується в основному біла або кольорова глина з додаванням окисів кольорових металів. Щоб отримати кольорові ангоби, до складу білого ангобу додаєте барвники: якщо в білий ангоб додати 10% окису заліза, отримаємо жовтий колір, 27% окису кобальту – синій; 38% окису міді – зелений; 35% окису заліза або 24% окису марганцю – коричневий колір.

Ви переконалися, що головне – білий ангоб. Але для декорування гончарних виробів потрібні різні кольори. Можна додавати в білий ангоб ще й кольорові глини – отримаєте багату кольорову гаму.

Знову набиваємо глиняний пласт. Будемо опановувати розмальовування ангобами. Що при цьому слід враховувати? Оскільки основу ангоба становить глина, то малювання має виконуватись по вогкій глині, бо глина з глиною «зчіплюється» лише у вологому стані. Однак на надто вологому виробі ангоб розпливатиметься. Практика допоможе тобі визначити міру вологості виробу, готового до ангобування. «Важливо також вгадати консистенцію ангоба. Він має легко витікати крізь наконечник гумової груші, створювати на поверхні щільну, непрозору барву. Крім гумової груші, ангоби припускають розмальовування пензлями, пір'ям і навіть пальцями. Нанесений ангоб закріплюється дальшим випалом» [46, с. 56].

1. *Початкові вправи.* Перед початком роботи перевіряємо, чи не забився кінчик груші засохлим ангобом. У разі потреби прочистимо його голкою. Струшуємо грушу, щоб ангоб набув однорідності і, легенько натискаючи на боки груші, виконуємо на глиняному пласті такі зображення:

- крапка: намалюй рядок крапок скомпонуй їх в коло, хвилясту лінію тощо; рівномірно «засій» крапочками невелику площину; домагайся, щоб усі крапки були однаковими й розташувалися між собою на однаковій відстані;
- кома: намалюй рядок з ком, «курячі лапки» з трьох ком, кульбабку з ком, сконцентрованих у коло;
- виконай зображення кількох рівнобіжних прямих ліній, кількох рівнобіжних прямих ліній;
- намалюй спіраль, мотив меандру, спершу намітивши малюнок на глині гострим інструментом.

2. Ангобування виробів:

- вкриваємо глиняний пласт шаром ангоба за допомогою гумової груші; рухаємо грушу зліва направо і справа наліво, не перериваючи потоку фарби; так зафарбовують невеликі площини, ця техніка називається пастилажем;

Рис. 2.4. Ангобування виробів

- вкриваємо глиняний пласт шаром ангоба, використовуючи для цього пензель: ангоб наливаємо в мисочку, вмочуємо пензель, наносимо ангоб на пласт; стеж за тим, щоб ангоб не вкривав поверхню щільним шаром, аби глиняне тло не просвічувалося;
- ангобуємо невеликий глиняний пласт способом обливки: пласт тримаємо в лівій руці, над мисочкою з ангобом, ложкою або кухликом зачерпуємо ангоб і обливаємо пласт, даємо стекти зайвій фарбі;

– ангобуємо способом вмочування, який доречний для розфарбовування об'ємних творів – посуду, скульптури: тримаючи виріб за кінчик, умочуємо його в ангоб, підіймаємо його, даючи можливість стекти зайвій фарбі.

З ангобами треба працювати вміло і точно, вдруге їх наносити не можна, бо їх не зітреш і не змиєш водою.

3. Розфарбовування графічного декору:

– спочатку виконуємо графічні заготовки інструментами – штампами; за допомогою гумової груші або тонкого пензля акуратно заливаємо їх ангобовою фарбою (важливо, що ангоб повністю заповнив вічко малюнка);

– наступною заготовкою буде гравіювальний малюнок: гострою паличкою намалюй, скажімо, листок; цього разу візьмемо ангоби двох кольорів – брунатним заллємо програвіювані лінії малюнка, а зеленим – вкриємо площину листка – технікою пастилажу; стеж, щоб дві фарби не змішались, бо коли ангоби змішуються, вони дають брудні відтінки, нехай краще між двома фарбами залишиться невеличкий проміжок.

4. *Техніка сграфіто*. На вкритий ангобом і після цього трохи підсушений глиняний пласт наносимо голкою контури малюнка або орнаменту (будь уважним, бо ця техніка не допускає виправлень). Коли ми впевнилися, що малюнок виконано правильно, вузькою петлею довершуємо його, вишкрібаючи зображення по ангобу. В техніці сграфіто ангоб виступає в ролі тла, а колір глини основи – у ролі графічного зображення.

5. *Техніка фляндрівки*. Це одна з найефектніших технік керамічного розмальовування, відома в Київській Русі з XI століття. Найчастіше фляндрівка виконується ангобами двох – трьох кольорів.

Фляндрівка двома кольорами: відбираємо два ангоби, заправленні в гумові груші; ще нам знадобиться будь – який інструмент з гострим кінцем – загострена дерев'яна паличка, куряче перо, розігнута стискачка, сірник тощо; кожним із двох ангобів наносимо на глиняний пласт дві рівнобіжні горизонтальні лінії (відстань між лініями – довільна (1 – 2 мм або більше); доки

ангоби лишаються рідкими, гострим інструментом розтягуємо їх у вертикальному напрямі, тоді утвориться надзвичайно оригінальний малюнок.

Ускладнюємо завдання, яке бажано виконувати на турнетці: обертаючи турнетку, намалюємо ангобами два кола, одне у другому: розтягуємо цей малюнок з центру назовні й навпаки – вийдуть дві різні квітки.

Намалюй два півкола. Повтори фляндрування. Повтори всі три попередні вправи, використовуючи три або чотири кольори ангобів.

Тема 6. Декоративна скульптура

Мета: Вивчити прийоми формування іграшок, розкрити різноманітність форм, технік, образів. Вивчити способи ліплення.

Глина любить обтічні, узагальнені, позбавлені деталізації форми. Особливості глиняних виробів виявляються у відході від «засушеної» правильності форми, допущені легкої асиметрії, неточності, відбитків торкання пальців. Це все «одухотворює» глину, підкреслює рукотворне походження виліплених з неї творів.

Розглянемо керамічну скульптуру народних майстрів. Глиняна іграшка – це цілий світ, що має багатовікову історію. Іграшка – також найбільший традиційний і стереотипний жанр, що вимагає знання технології народного виробництва, прийомів формоутворення, досвіду школи і промислу. Які прості мотиви! – звірята, птахи, козаки і пані. А тепер придивімося до художніх прийомів, якими послуговувалися гончарі. Відразу помічаємо, що лапи, крила, хвости, морди анімалістичних образів – стовщені, огрублені. За пташині лапки править ніжка – підставка. Кілька гравіювальних рисочок дають натяк на пір'їне вбрання або волосся. Очі – це всього – на – всього дві дірочки. Людські фігури створюються на основі конусоподібної форми, що виключає ліплення ніг, робить образ стійким. Інакше кажучи, глина тяжіє до умовно спрощених, стилізованих образів. Така скульптура називається декоративною [50].

Рис. 2.5. Глиняні іграшки

Існує два способи ліплення глиняної декоративної скульптури – приклеюванням і витягуванням.

Перший з них – приклеювання – полягає в ліпленні скульптури з окремих частин і подальшому їх з'єднанні. З ним знайомі навіть дошкільнята. Пригадаймо його. Вихідна форма – куля, з неї роблять еліпс. Тепер уявімо, що еліпс – це зовсім не еліпс, а тулуб майбутнього коника. Окремо ліпимо чотири ноги, шию, голову і хвіст, сумірні з тулубом. Усе прикріплюємо до тулуба, робимо гриву, програвійовуємо волосся, а також очі, рот, ніздрі. Частіше зволожуй пальці, старанно згладжуй місця приєднання деталей. Глиняна пластика не любить кутів, стеж за тим, щоб переходи від однієї частини скульптури до іншої були плавні. Повертай робочу дощечку, оглядай скульптуру з усіх боків, уточнюй деталі. За допомогою води відполіруй поверхню.

Другий спосіб – витягування, тобто ліплення із суцільного шматка глини. Ліпимо коника на основі того ж таки еліпса, «витягуючи» з еліпса ноги, шию, хвіст, лише частково додаючи глину. Це найскладніший спосіб, він потребує певного досвіду.

Виліпи інших істот, виходячи з цих двох технік. Але не поспішай ліпити щось складне, незвичайне. Почни з простих образів, що допоможуть тобі вивчити властивості глини й можливості твоїх інструментів. За зразки візьми твори народних майстрів. І навіть спробуй їх скопіювати й проаналізувати способи ліплення. Не раджу ліпити й велику скульптуру. Її важко сушити, випалювати.

Наступний крок в опануванні скульптурної пластики – виявлення динаміки образів, відтворення різних поз, поворотів, нахилів. Цапок підняв ніжку, нахилив мордочку, ось – ось буде буцатися; красень – олень мчить лісом, гордо піднявши свої розложисті роги; про щось сперечаються курочки – пліткарки; котик скрутився калачиком і заснув; припавши до землі, скрадається хитра лисичка... Вивчай рухи тварин, їхню поведінку, звички. Замалюй на папері пози, контури фігур. А потім відтворюй у глині.

Перейдімо до образу людини. І цього разу звернімося до досвіду народних майстрів. Основою традиційного образу «барині» є конус. Але не такий конус, ліплення якого ми опанували – у вигляді суцільного об'єму, а конус порожнистий. Його виготовляють, скручуючи тонкий глиняний пласт у форму кулька. На готовий конус доліплюємо бюст, шию, на шию закріплюємо кульку – голову, робимо руки – ковбаски. Прикрашаємо фігуру деталями одягу, атрибутами, декоруємо гравіюванням і мальованням.

Способи виготовлення народної глиняної іграшки шліфувалися століттями. Найкращі знахідки в цьому передавалися від одного покоління майстрів до другого. Більшість сучасних народних художників володіє найдавнішими способами ліплення. Чимало й образів іграшок дійшло до нас із глибини віків.

Глиняні фігурки жінки, коня і птаха – найдавніші. Ми вже згадували про час, коли люди намагалися уласкавити, прихилити до себе поганських богів. Найбільш «авторитетними» талісманами – оберегами вважалися скульптурні зображення богині Бегерині, коня і пташки. Берегиню шанували як заступницю роду, кінь символізував сонячне божество (люди вірили, що сонце проходить

свій денний шлях по небосхилу на колісниці, у яку впряжені коні), а пташка була символом повітряної стихії, що з'єднує землю з небом, з оселею богів. Після прийняття в Київській Русі християнства духівництво всіляко боролось з проявами поганства, зокрема з традицією вшановування поганських богів, їхніх скульптурних зображень. Так улюблені герої – Березина, кінь і пташка – поступово перетворилися на безвинні скульптурки – іграшки.

Тема 7. Свищики

Мета: Аналіз різноманітних форм предметів, збудження уяви, почуттів у гуртківців.

Прості народні глиняні свистунці мають велику різноманітність форм, що можна створити спеціальний музей! А можливо, коли-небудь такий і з'явиться. У справжнього майстра всі свистунці схожі, зберігають притаманні саме йому почерк і манеру, і в той же час всі різні... Зліпити свистунця не так просто. Спробуйте! Якщо він не буде свистіти в сирому вигляді, не засвистить і після випалювання.

Тобі траплялось бачити розцяцькованого коника? А зелене порося? Може, ти зустрічав мавпу, що грає на скрипці? Твоя правда, в житті такого не буває. А якщо пофантазувати, якщо подивитися на світ очима доброго чарівника? Тоді все це можна і уявити, і навіть спробувати створити власними руками. У глині. Жар – птицю з хвостом віялом, кольорових коників – стрибунців, чортенят – музик, добрих левів, блакитних оленів, смугастих вовків... Та ще й зроби так, аби всі вони, звірята ці, свистіли!

То що, виліпимо свистунця?! Впевненими рухами викачуємо з глини вже таку звичну для нас кульку. Сплющуємо її між долонями в плаский округлий млинець. А тепер складаємо його навпіл, ніби заліплюємо вареники. Намагаємось, щоб вареничок вийшов товстенький, з порожниною. Шов загладжуємо зволоженими у воді пальцями. «Вареничок» – тулуб майбутнього свистунця. Вирішуємо, ким буде наш свистунець: півником, баранцем, рибкою? Доліплюємо лапки, мордочку, дзьобик, крильця чи хвостик – усе, що треба. Сам свищик замаскуємо в будь – яку з деталей або сформуємо самостійний

округлий ріжок – свищик. Даємо глині трохи підсохнути, стужавіти (керамісти кажуть – підтягнутися), щоб стінки стали досить міцними й не деформувалися в руках під час дальшої обробки. Потім гострою паличкою проколюємо ріжок у двох напрямках: спочатку – всередину вареничка, а звідти, не виймаючи інструмента, - униз, під ріжок. Перевір якість «голосу» свистунця. Якщо свист не голосний, не чистий, свищик виконано не охайно, тож перероби його. У тулубі свищика можна проколоти додаткові 1 – 2 отвори, які під час свисту – співу ти будеш затуляти пальцями, – це урізноманітнюватиме звук.

Рис. 2.6. Глиняні свистунці – пташка, півник

Іграшку важливо не лише виліпити, а й уміти «одягти», тобто прикрасити. Розмалуй свищика ангобами. Можна умочити його в білий або інший ангоб, а потім продряпати по ньому декор. Можна, навпаки, спочатку програвіювати малюнок, а тоді вже залити ангобом. Свищика можна розмалювати й після випалу – будь – якою з художніх фарб [50].

Історія свищика така ж давня, як і іграшки, сягає поганської доби. Скульптурки – свищики використовувалися під час усіляких культових дійств, ігрищ, свят. Їхній свист мав «відлякувати» лихі, темні сили й таким чином виконувати захисну функцію. Ось чому свищики-обереги мали ще одну назву – відляки. А навесні співом глиняних свистунців давні слов'яни зустрічали бога сонця Ярила. Із часом свищики-обереги стали улюбленою забавкою сільської малечі. А ще вони допомагали рекламувати глиняний посуд. Коли гончар розвозив свій крам по довколишніх селах, то насамперед роздавав дітлахам

дзівногоголосі іграшки. Вмить село вже знало, що приїхав гончар, люди поспішали в нього скупитися.

Тема 8. Ліплення декоративного посуду

Мета: Навчити гуртківців виконувати ескіз майбутнього виробу за допомогою лінійки і олівця, який потім можна розмальовувати. Навчити дітей відчувати глину, товщину стінок посуду. Навчити дітей визначати правильно пропорції, сумісність різних частин, навчити правильно застосовувати декор.

Посуд, який ми навчимося зараз виготовляти, буде не гончарний, а ліпний, тому що сформуємо його не за гончарним кругом, а виліпимо руками. Після того, як ти опанував стільки способів ліплення, тобі буде нескладно виготовити кілька оригінальних декоративних посудин, що можуть стати цікавими подарунками для родичів і друзів.

Цукерниця – кошик. Джгутовим способом виготовляємо мисочку. Окремо з двох джгутів скручуємо мотузку – ручку й прикріплюємо до мисочки. Кошик готовий. Лишається тільки випалити його й наповнити цукерками.

Сільничка – качечка. Будь – яким з відомих тобі способів формуємо круглу в діаметрі пасочку – сільничку. Легенько сплющуємо її боки. До одного видовженого кінця доліплюємо пташину голівку, до протилежного – хвіст, по боках – крильця. Далі – дзьоб, гребінчик, очі. Сільничку можна залощити, прикрасити кількома цяточками ангоба.

Подарункова скринька. Залежно від діаметрів, форми й оздоблення скриньку можна пристосувати під гудзики, біжутерію, ключі. Варіанти форми скриньки – кругла, квадратована, еліпсоподібна, прямокутна, трикутна й навіть багатокутна.

Розкажемо, як виготовити, наприклад прямокутну скриньку. Беремо олівець, лінійку й папір. Креслимо форму дна майбутньої скрині у вигляді прямокутника. Не плануй її великою – вона буде важка і непрактична. Технікою джгутового або звичайного ліплення виготовляємо спочатку дно, яке кладемо просто на кресленик, а потім виводимо і стінки. Косинцем перевіряємо, щоб усі 4 стінки становили відносно дна кут у 90° . Старанно

обробляємо поверхню скриньки. Віко робимо так само, лише трохи більшим за площею. Бажано, щоб воно підсихало в робочому стані, накривши скриньку. Тоді ти зможеш одразу визначити, чи правильно розрахував його розміри, чи воно щільно прилягає до скриньки.

Можна виліпити безліч інших зразків декоративного посуду – невеликі вазочки, чаші, кухлики, маслянки, мисочки, цукорниці. Та спершу треба попрацювати олівцем, створити ескізи майбутніх глиняних форм на папері. Так роблять усі керамісти. Малюнок допомагає визначити пропорції, сумісність різних частин речі, досягти якнайвиразнішого обрису її, знайти найвідповідніше місце для декору, врешті вирішити, який саме декор використовувати.

Тема 9. Декоративний виріб. Техніка скульптурного рельєфу. Техніка прорізного рельєфу. Техніка контррельєфу

Мета: Навчити поєднувати різні техніки, прийоми, види ліплення та декорування.

Зі шматка глини виліпи чималого, з кулак завбільшки, їжака, але без голок. Круглою паличкою зроби на тулобі дірочки – заглибини. Залощи і розфарбуй їжака. А після випалу в кожен з отворів встроми по олівцю. Вони і стануть «голками» їжака. Вийде оригінальне письмове приладдя! Тут доречним буде таке застереження. Після сушіння й випалу керамічні вироби дають усадку, тобто зменшують свої розміри на 10 – 15%. Зважаючи на це, зроби отвори трохи більшими, інакше після випалу олівці в них не стануть [50].

Декоративний пласт. Таку назву має своєрідна керамічна картинка.

Починаємо з того, що малюємо на папері те зображення, яке хочемо створити на глині. Папір з малюнком накладаємо на заздалегідь зроблений глиняний пласт. Гострим інструментом переносимо контури малюнка на глину. А тепер визначаємось у техніці виконання малюнка.

Рис. 2.10. Декоративний пласт «Олень»

Техніка скульптурного рельєфу. Відтворюємо нанесений малюнок за допомогою глини – наліплюємо глину на зображення, роблячи його об'ємним.

Гострим інструментом обводимо контури малюнка. Малюнок у нас становитиме випнуту частину пласта, а тло – заглиблену. Наша мета – заглибити тло на 2 – 3 міліметри. Неначе тесля знімає дерев'яну стружку, так і ми поступово знімаємо глиняну «стружку» тла майбутнього декоративного пласта. Виходить, як і в попередньому випадку, рельєф – опукле, випнуте зображення. Порівнюємо їх. Про скульптурний рельєф можна сказати, що він має живописну пластику – з перепадами рівнів площин, з грою світла і тіні. Основна ж окраса прорізного рельєфу полягає у графічній чіткості малюнка, суворому додержанні двох рівнів площин – тла і зображення.

А тепер – навпаки, тло зробимо випнутим, а малюнок заглибимо. Петлями, стеками, паличками видаляй глину в місцях, де буде зображення.

Тема 10. Техніка гравірування. Розробка і виготовлення медалей

Мета: Вивчити гуртківців техніки гравірування, виготовлення медалей. Дати уявне пояснення їх застосування.

Рисуємо по глині різними інструментами, домагаючись потрібного художнього ефекту. Отже, маємо на глині зображення. Тепер прикрасимо його. Тут підійдуть розмалювання ангобами, створення різноманітних фактур тла

(відбитки тканин, дряпання гострими інструментами, виконання малюнка – сіточки, штрихів, крапок тощо).

Рис. 2.11. Декоративна медаль «Герб Києва»

Заглиблений малюнок можна прикрасити кольоровою мозаїкою: ще до випалу притрусити товченим кольоровим склом, дрібними камінчиками, шматочками смальти, цегли, череп'ям порцелянового чи майолікового посуду.

Не забудьмо зробити в ще вологому декоративному пласті дірочки для закріплення крізь них дроту. Декоративний пласт може стати чудовою прикрасою інтер'єру.

Керамічну медаль можна присвятити якійсь визначній події чи її річниці, певній пам'ятці архітектури або культури. Бажано, щоб розміри такого сувеніра були невеликими. Тоді він стане природньою окрасою книжкової полиці, куточка поблизу журнального столика або ж пам'ятним подарунком. Техніка виконання й декорування медалі – аналогічна до декоративного пласта [38].

Тема 11. Орнаментальні мотиви кераміки

Мета: Вивчити композицію рослинну, геометричну, ритми повтору орнаменту. Навчити враховувати ритм, пропорції, колорит.

Орнамент – це декоративна композиція, складена з елементів рослинних або геометричних форм, виконаних у стилізованій манері й повторюваних у

певному ритмі. Орнамент не може існувати сам по собі, як, наприклад, твір скульптури або декоративно – ужиткового мистецтва. Він існує як художнє доповнення, «одяг», прикраса речі [2]. І саме слово «орнамент» означає «прикраса». Масштаб, ритм, пропорції, колорит, інші характеристики орнаменту залежать від речі, на якій його виконано. (Чи можна, приміром, уявити ажурований орнамент золотом на глиняному горщику або мальовання ангобами – на кришталевій вазі?! Щоб не траплялося таких парадоксів, орнамент розробляють одночасно з річчю, для якої він призначений.)

Проаналізуємо орнаментальне «вбрання» деяких виробів художньої кераміки за такою схемою:

- орнамент якої керамічної форми ми розглядаємо (назва іграшки, вид посуду тощо)?

- які частини цього виробу декоровано орнаментом (тулуб анімалістичного образу, шийка глечика, денце миски тощо)?

- яку роль виконує цей орнамент (прикрашає річ, підкреслює окрему з його частин тощо)?

- чи вдало визначено місце для орнаменту (може, краще було б його розмістити вище, нижче, праворуч або ліворуч, ще як)?

- чи правильно визначено масштаб орнаментального малюнка стосовно виробу, чи не занадто великий він або ж, навпаки, замалий?

- який образ став мотивом для орнаменту (лінія, меандр, квітка, пташка, риба, людина тощо)?

- до якого виду належить цей орнамент (геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний тощо)?

- з яких мотивів складається орнамент (ліній, штрихів, крапок, плям, квітів тощо)?

- у яку композиційну схему внесено ці мотиви (смугу, фриз, коло, трикутник тощо)?

- яку будову має ця композиційна схема (симетричну чи асиметричну)?

– визнач техніку виконання орнаменту (скульптурний рельєф, контррельєф, штампування, гравіювання, розмальовування ангобами, поливами тощо);

– керамічний виріб виконано монохромно чи поліхромно, тонально чи колірно?

– чи співвідносяться між собою кольори глиняного черепка й орнаментального мальовання? Чи не краще було б дібрати до малювання інші кольори? Які саме?

– чи існує в даному орнаменті ритм (чергування однакових форм з однаковим інтервалом між ними?)

А тепер спробуймо самотійно створити варіант орнаментального ритсунку. Наприклад, для вази. Спочатку – на папері. З чого почнемо? Уважно оглянемо форму вази. Визначимо, у якому місці найкраще розмістити орнамент. Але якого розміру він буде? З яких мотивів складатиметься? В якій техніці виконуватиметься? Які кольори підібрати? Відповіді на ці та інші запитання ти даси сам собі під час роботи над ескізом.

Беручись за декорування кераміки, прислухайся до таких порад:

1. Не надуживай декором. Пам'ятай, що глина гарна вже сама по собі, що не кількість декору робить керамічний виріб привабливим, а якраз – міра його використання. «Ти не вмів зробити гарно, тож зробив пишно», – докоряв учневі давньогрецький учитель керамічної справи.

2. Кераміка не любить складного, деталізованого, задрібного декору. Обтічні, грубуваті форми керамічних виробів потребують спрощеного, виразного орнаменту, що складається з побільшених елементів, має лагідні, гнучкі лінії малюнка.

3. Кераміка не любить і яскравості багатобарвності, строкатості. Теплі земляні кольори глини тяжіють до стриманої колірної гами мальовань. Краса кераміки Опішні – у поєднанні двох кольорів – коричневого і жовтого, а кераміки Косова – білого й зеленого.

4. Орнамент не повинен заважати сприйманню форми речі, не повинен «розбивати» її. Він має підкорятися формі, підкреслювати її.

5. Орнамент повинен бути доречним. Скажімо, на вазі не доцільно вміщувати зображення квітів, букетів, бо ж сама вона призначена для квітів. Уяви, що у вазі стоять волошки, а на ній самій намальовано троянди. Живі й зображені квіти «змагатимуться» між собою в красі, і тому функція вази буде принижена.

ВИСНОВКИ

У процесі підготовки магістерської роботи прийшли до таких висновків:

1. Історико-педагогічний аналіз показав, що сучасна система естетичного виховання молоді, спираючись на фундамент філософських, педагогічних, мистецтвознавчих досліджень, будується на засадах духовності, гармонійного розвитку особистості, самовдосконалення, сприйнятливості до прекрасного та здатності до творчості. Відтак суспільству потрібно сформувати у різний спосіб естетичну складову світогляду молодого покоління. Над цим складним завданням впродовж багатьох століть працювали видатні мислителі, педагоги і психологи. Однак й сьогодні завдання естетичного виховання молоді є важливим і актуальним.

2. Історія розвитку української художньої кераміки є цікавою й недостатньо дослідженою проблемою мистецтвознавчої науки. Цьому виду декоративно-ужиткового мистецтва притаманні свої характерні технологічні прийоми виготовлення й особливості художнього декорування. Як домашнє ремесло, художня кераміка майже втратила свою роль, однак донині залишається яскравою сторінкою декоративно-ужиткового мистецтва України, тому потребує відродження, популяризації та розвитку. Нами систематизований мистецтвознавчий матеріал, проведений морфологічний аналіз художньої кераміки за типологічними групами, з'ясовані традиційні центри української кераміки.

3. Дана характеристика наукової організації гурткових занять з художньої кераміки. Відзначаємо, що на якість керамічних виробів суттєво впливає правильна організація робочого місця, забезпеченість необхідними інструментами та пристосуваннями, відповідним матеріалом – глиною, пластиліном, гіпсом тощо. Для виготовлення виробів із глини потрібно мати певний набір інструментів, шаблонів, пристосувань, удосконалені конструкції яких розглядаються у другому розділі та додатках.

У поданій характеристиці матеріалів зазначено, що для виготовлення керамічних виробів найпоширенішим є такі глини: вогнетривка глина, фаянсова

(каолін); пливка глина (гончарна глина, валяльна глина); вапняні глини (мергель), звичайна глина, цегляна глина; охриста глина (бомас, охра), які поширені майже в усіх областях України.

4. Подана традиційна технологічна послідовність виготовлення керамічних виробів, яка включає декілька етапів: приготування з глини тістоподібної маси, формування виробу, нанесення декору, сушіння і випалювання в печі, опорядження. Різноманітність та доступність керамічних технік дозволяє використовувати найрізноманітнішу сировину та способи декорування, що сприяє повнішому розкриттю художніх та творчих здібностей учнів.

5. Підготовлені методичні рекомендації щодо навчання гуртківців мистецтву художньої кераміки. Освітній процес у галузі декоративно-ужиткового мистецтва повинен передовсім викликати зацікавленість учнів роботою. Цьому сприяє дидактично виважений відбір об'єктів праці, а також їх різноманітність, врахування вікових особливостей дітей, їх творчих можливостей. Цей відбір є досить відповідальним етапом у підготовці керівника гуртка до проведення занять, він служить одним із засобів підвищення ефективності занять, спрощує підготовку до занять і в той же час дає можливість працювати над вдосконаленням навчальної роботи в цілому. З вибору об'єктів праці фактично починається методична підготовка до занять, яка включає в себе розробку технологій виготовлення декоративно-ужиткових виробів з глини і складання технічної документації. Правильно відібрані вироби підвищують ефективність навчально-виховного процесу, сприяють міцному засвоєнню учнями технічних понять і масовому захопленню творчою трудовою діяльністю. При цьому вироби, які пропонуються для виготовлення зумовлюють не лише засвоєння гуртківцями певної суми знань, а й сприяють розвитку їхніх здібностей, активній творчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко Т.П. Вивчення фольклору як умова естетичного виховання школярів. *Мистецтво і школа*. 2013. № 1 (22). С. 36–45.
2. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. 272 с.
3. Базильчук Л. В., Пічкур М.О. Основи художньої кераміки: навч.-метод. посіб. Умань: АЛМІ, 2009. 84 с.
4. Березанська С. С., Максимов Є. В. Археологічні культури й питання етнічної історії. *Київське Полісся*: монографія. Київ: Мистецтво, 1989. С. 4 – 36.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді та батьків. 3-є вид. Т. І. Полтава, 1994. 191 с.
6. Гедвилло О. Формування готовності майбутніх вчителів обслуговуючої праці до естетичного виховання учнів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 1999. № 2. С. 11 – 16.
7. Горбунко Н. Естетичне виховання школярів. Рідна школа. 2021. С. 76 – 77.
8. Готун І., Коваленко В., Моця О. Середньовічне поліське село (за матеріалами досліджень Автуницького комплексу). *Полісся: мова, культура, історія*: матеріали міжнарод. конф. Київ, 1996. С. 220 – 226.
9. Гриб А.Є. Керамологія Тернопільщини: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. 159 с.
10. Давня кераміка України: археологічні джерела та реконструкції / С.М. Рижов, Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко, Б.В. Магомедов. Київ: [б. в.], 2002. Ч. 1. 220 с.
11. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. – 392 с.
12. Діалоги: пер.з давньогрец. Харків: Фоліо, 1999. 383 с.
13. Долинна О. Завдання естетичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2000. № 7. С. 16 – 17.
14. Досвід педагогічної діяльності С.Т. Шацького / за ред. В.Н. Шацької. Київ: Педагогіка, 1986. 244 с.
15. Єгорченко М.П. Введення в історію педагогіки. Київ: Академвидав, 2021. 360 с.

- 16.Зайченко І.В. Історія педагогіки: в 2-х кн.: нав. посіб. Київ: Вид. дім «Слово», 2010. Кн. 1: Історія зарубіжної педагогіки. 2010. 624 с.
- 17.Залізник Л. Л., Пясецький В. К. Неолітичні поселення у гирлі річки Злобич на Житомирщині. *Археологія*. 1980. Вип. 34. С. 75 – 82.
- 18.Івашків Галина. Декор української народної кераміки XVI – першої половини XX століть. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. 544 с.
- 19.Ідеї естетичного виховання /за ред. В.П. Шелест, І.А. Зязюна. Київ: Педагогіка, 1983. 407 с.
- 20.Качкан В. Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного. Опішне: Українське народознавство, 1994. 232 с.
- 21.Кераміка України = Ceramics of Ukraine / редкол.: М. А. Серб (голова) та ін. Київ: ВЦ «Логос Україна», 2009. 162 с.
- 22.Клименко О. Сержант Л., Істоміна Г. Гончарство. *Історія декоративного мистецтва України: у 5 т. Т. 3. Мистецтво XIX століття* / наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, 2009. С. 119 – 160.
- 23.Котляр В.П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навч. посіб. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 188 с.
- 24.Крутенко Н.Г. Розповіді про кераміку/ гол. ред. В. Куценко. Київ: Либідь, 2002. 252 с.
- 25.Лашук Ю.П. Гуцульська кераміка . Київ: Держ. вид-во л-ри з будівництва і архітектури УРСР, 1956. 82 с.
- 26.Лашук Ю. Покутська кераміка. Опішне: Українське народознавство, 1998. 160 с.
- 27.Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. Київ: Знання, 2006. 447 с.
- 28.Макаренко А.С. Педагогічна поема / Упоряд., вступ. ст. С. Павленко. Київ: ІНМК, 2003. 724 с.
- 29.Марочко Г.С. Формування у дітей шкільного віку дбайливого ставлення до природи та мистецтва: монограф. Житомир: ЖДПУ, 2001. 229 с.
- 30.Матейко К.І. Народна кераміка західних областей України XIX – XX ст. історико-етнографічне дослідження. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 140 с.

31. Метка Л.О. Гончарство Опішного в іменах його майстрів: монографія / відп. ред. О. Пошивайло. Опішне: Українське Народознавство, 2019. 639 с.
32. Народна кераміка Наддніпрянщини: альбом / Леся Данченко. Київ: Мистецтво, 1969. 139 с.
33. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / уклад.: І.А. Зязюн, О.М. Семашко. *Рідна школа*. 1995. №12. С. 29 – 52.
34. Непріна В.І. Культура ямково-гребінцевої кераміки. Археологія: у 3 т. Київ: Наука, 1971. Т. 1. С. 110 – 111.
35. Новіков М.І. Філософія естетики. Вибране. Київ: Перун, 2013. 442 с.
36. Овчаренко Л.М. Гончарне шкільництво як визначальний фактор творчого розвитку українського традиційного гончарства (1894 – 1941): монографія. Опішне: Українське Народознавство, 2017. 1294 с.
37. Охріменко Г. Найдавніші джерела слов'янства. Древляни. Львів: Основи, 1996. 312 с.
38. Охріменко Г. Символіка архаїчної кераміки Полісся. *Полісся. Етнікос, традиції, культура*. Луцьк: ВНЛ, 1997. С. 82 – 93.
39. Пагута Т.І. Мистецтво як засіб естетичного виховання школярів. *Початкова школа*. 2013. № 1 (12). С. 34 – 42.
40. Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти. Опішне: Українське народознавство, 2000. 432 с.
41. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. Київ: Молодь, 1993. 408 с.
42. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарної термінології Лівобережної України: Гетьманщина. Опішне: Українське народознавство, 1993. 280 с.
43. Пошивайло О. Українська академічна керамологія ХХІ сторіччя: теорія, історія, сучасний ужинок, майбутній поступ. Опішне: [б. в.], 2007. 775 с.
44. Про народні художні промисли: Закон України від 21.06.2001 № 2547-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text>
45. Рисцов В. При гончарному крузі: з мистецької практики. Київ: Молодь, 1987. 184 с.
46. Романець Т. Стародавні витoki мистецтва української народної кераміки: навч. посіб. Київ: Просвіта, 1996. 208 с.
47. Русів М. Гончарство в селі Опішні у Полтавщині. Львів: Вид-во АН УРСР, 1964. 57 с.

48. Русова С. Дидактика. Прага: Видавниче Товариство «Сіяч» при Українському Педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, 1925. URL: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/11364-rusova-s-didaktika/>
49. Сакуліна Н. Вміло використовувати всі засоби естетичного виховання. *Дошкільне виховання*. 1966. №6. С. 6 – 10.
50. Серков О.О. Кераміка на уроках образотворчого мистецтва: посібник для вчителя. Тучин, 2012. 39 с. URL: <http://tuchynska-zosh.rv.sch.in.ua/Files/downloadcenter/%D0%9C%D0%B5%D1%82%.pdf>
51. Сиром'ятников О., Балакін С. Пізньосередньовічна українська кераміка Києво-Печерської лаври. *Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва*. Київ, 1993. С. 129 – 133.
52. Скаченко О.О., Гринюк М.М. Косівська мальована кераміка як феномен української культури / редкол.: Ю. І. Горбань (голова) та ін. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2016. 83 с.
53. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 1977. 670 с.
54. Танько Т.П., Чернявська М.В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ ст.): навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2017. 204 с.
55. Телегін Д.Я. Дніпро-донецька культура. Археологія: у 3 т. Київ: Наука, 1971. Т. 1. С. 44 – 53.
56. Титаренко В.П. Українські народні ремесла. Полтава: Верстка, 2000. 320 с.
57. Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник: Кн. 1. Київ-Опішне: Молодь; Українське народознавство, 1993. 520 с.
58. Український художній фарфор / Л.В. Долинський; відпов. ред. А.Ф. Будзан; худож. В.З. Купиць; АН УРСР, Український державний музей етнографії та художнього промислу. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 138 с.
59. Художні промисли України. Київ: Мистецтво, 1979. 420 с.
60. Янощак-Пшибила О. Керамічні вироби народних майстрів та дизайнерські аспекти мистецької практики. *Вісник Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв*. 2006. № 4. С. 64 – 70.
61. Яришенко О.М. Естетичне виховання у процесі ознайомлення з декоративним мистецтвом. Київ: НПУ ім.. М.П. Драгоманова, 2018. 264 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Керамічні вироби українських майстрів (XVIII – XX ст.)

 Ведмедик (посуд). Кін. XIX - поч. XXст. Вінниччина	 Куманець. XIX ст. Чернігівщина	 Лев (скульптура). Поч. XX ст. Полтавщина
 Банька. Перша третина XX ст. Бар, Вінниччина	 Кахля. XVIII ст. Уманський повіт, Черкащина.	 Тиква. Кін. XIX - поч. XX ст. Ічня, Чернігівщина.
 Миска. Кін. XIX - поч. XX ст. Бубнівка, Вінниччина.	 Свічник. XIX ст. Косів, Івано-Франківщина.	 Миска. XIX ст. Косів, Івано-Франківщина.

Двійнята. В.
Шостопапець. Сокаль,
Львівщина.

Кахля. ХІХ ст. Ічня,
Чернігівщина.

Миска. Поч. ХХ ст.
Миньківці, Поділля.

Декоративна посудина
«Баранчик». 1970-ті рр.
Опішне.

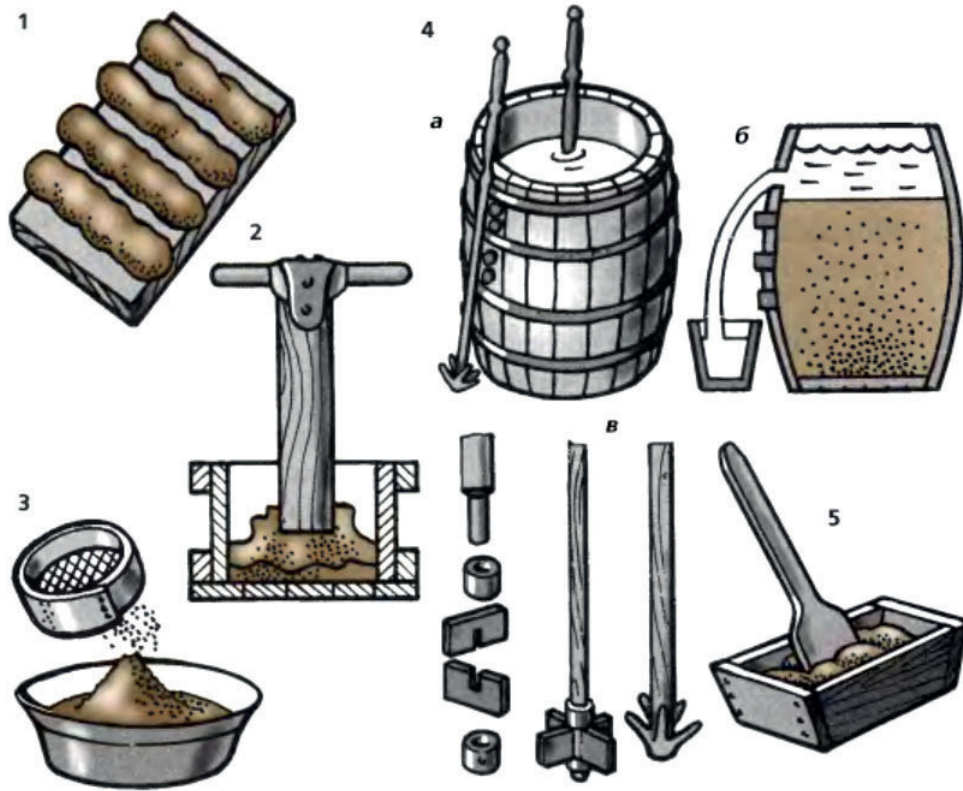
Миска. 1920-30 рр.
Смотрич,
Хмельниччина.

Миска. Поч. ХХ ст.
Дибинці, Київщина.

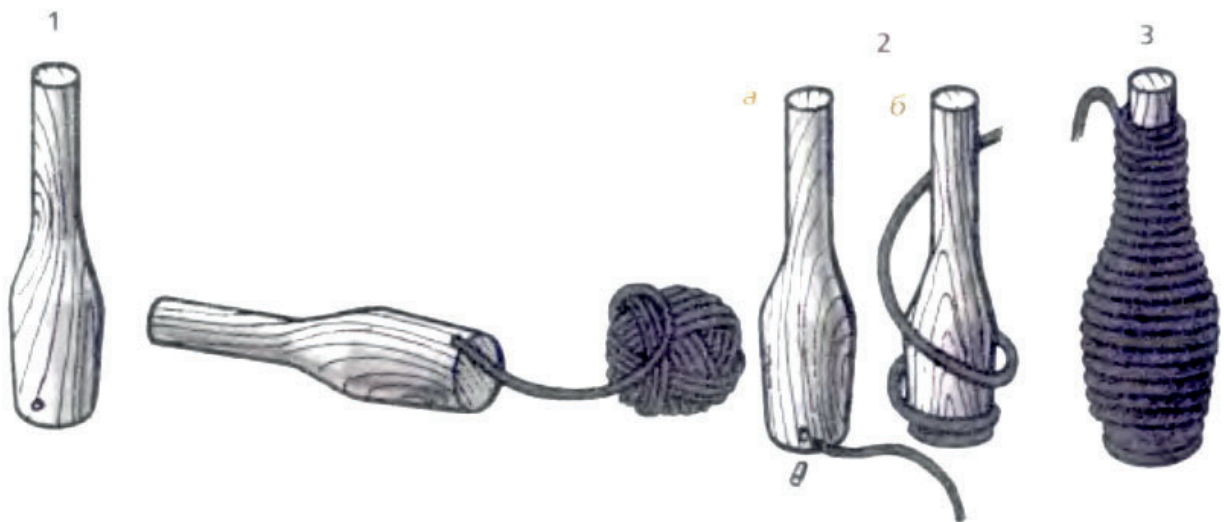
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ В КАРТИНКАХ

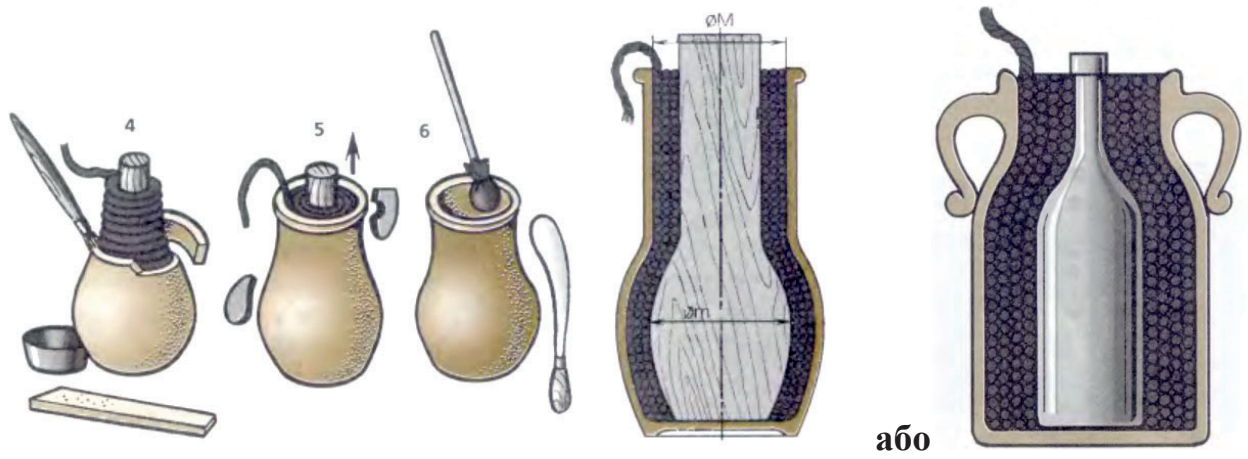
1. Заготівля і підготовка глини до роботи

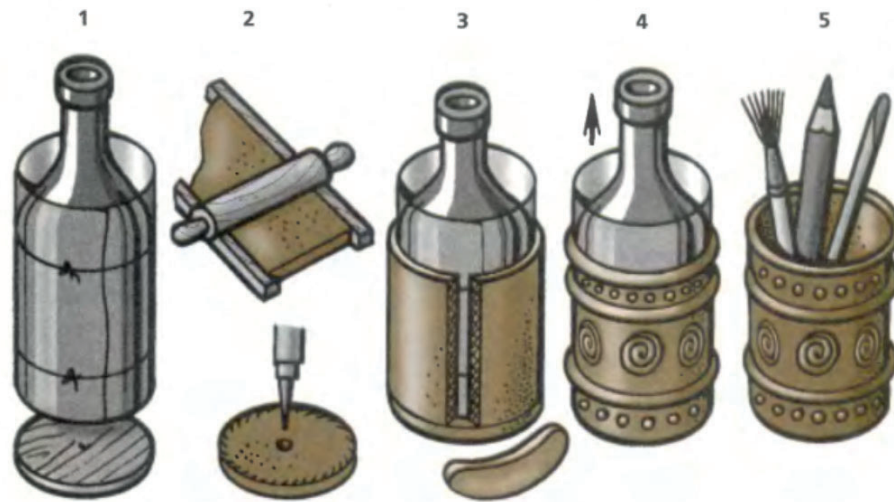
2. Ліплення виробів із глини

1. Ліплення виробу на дерев'яній основі (болванці)

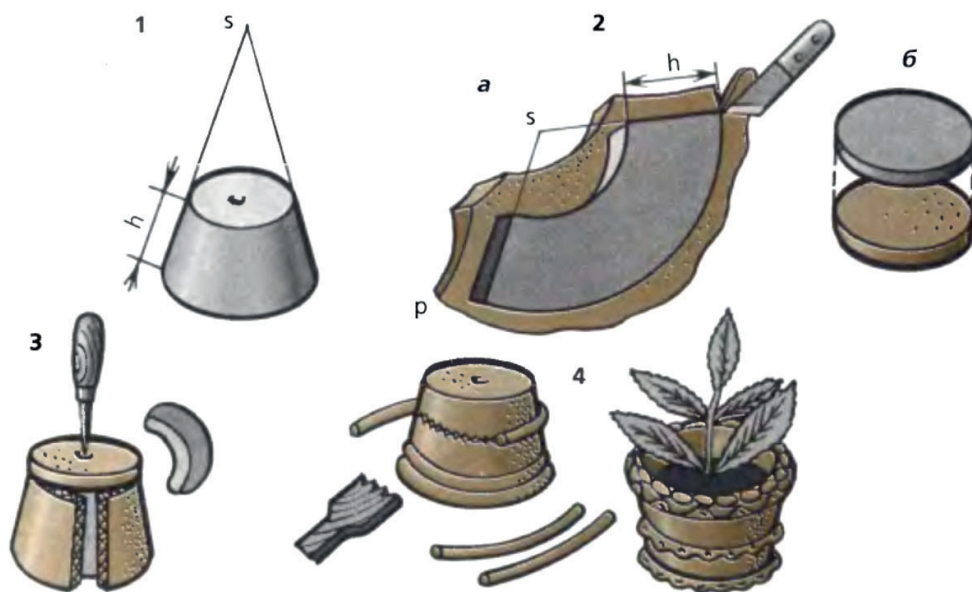

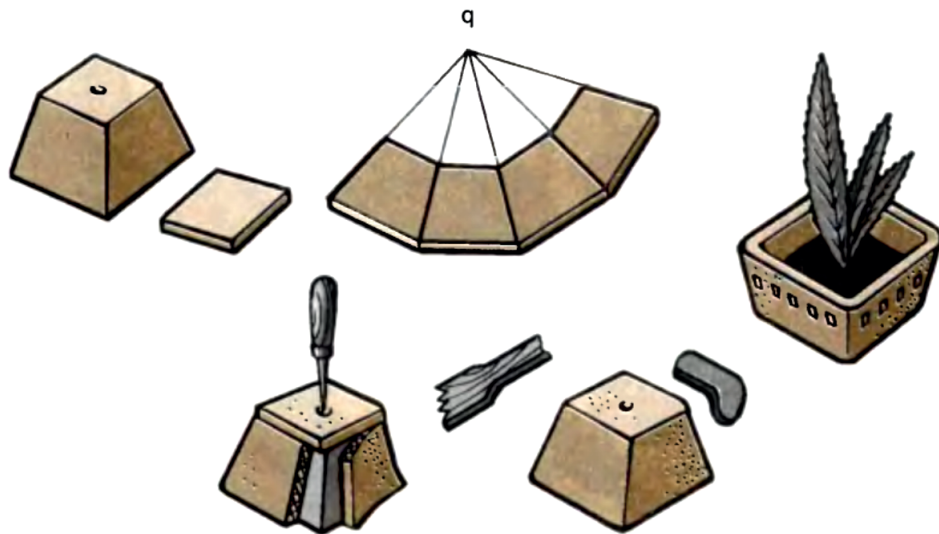
2. Ліплення виробів на циліндричній основі

3. Ліплення виробів на конусній основі

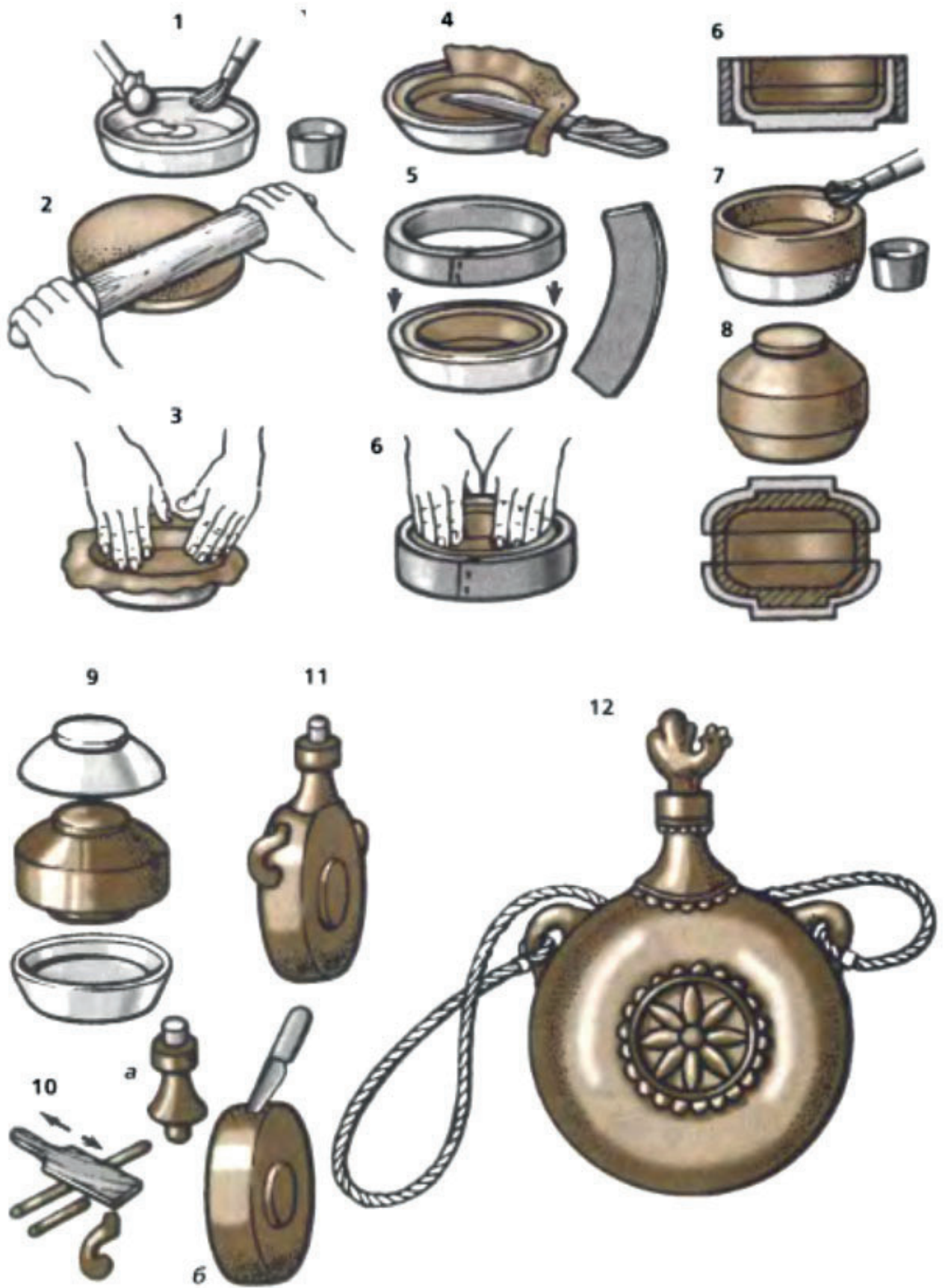
4. Ліплення виробів на пірамідальній основі

5. Ліплення виробів із глини складної форми

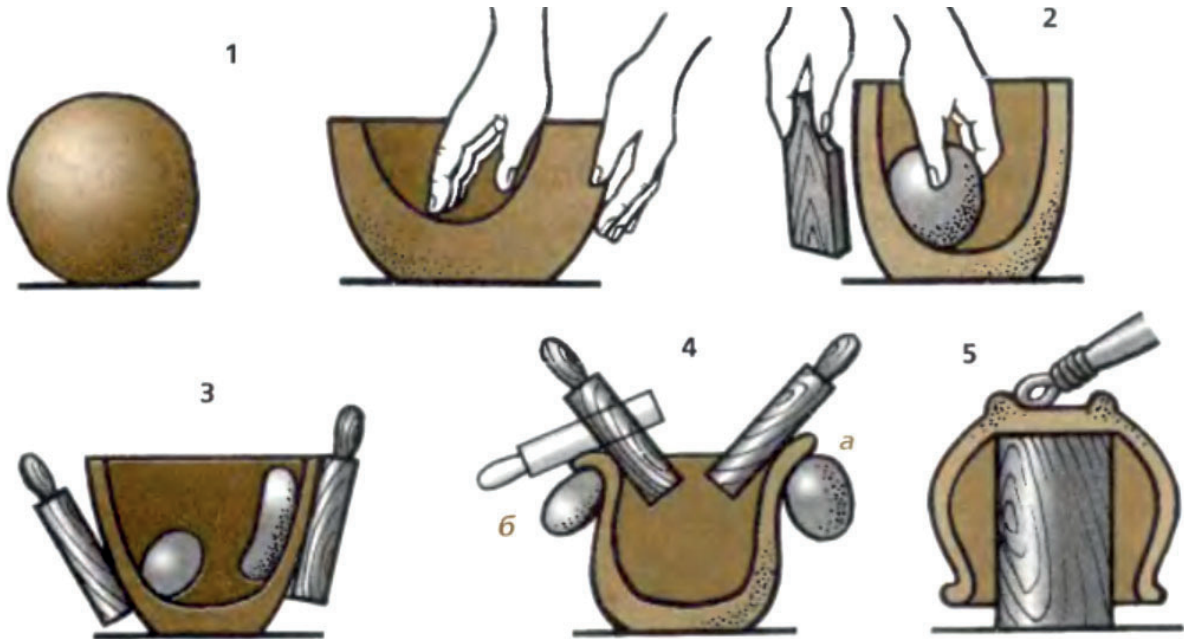
6. Ліплення боклаги

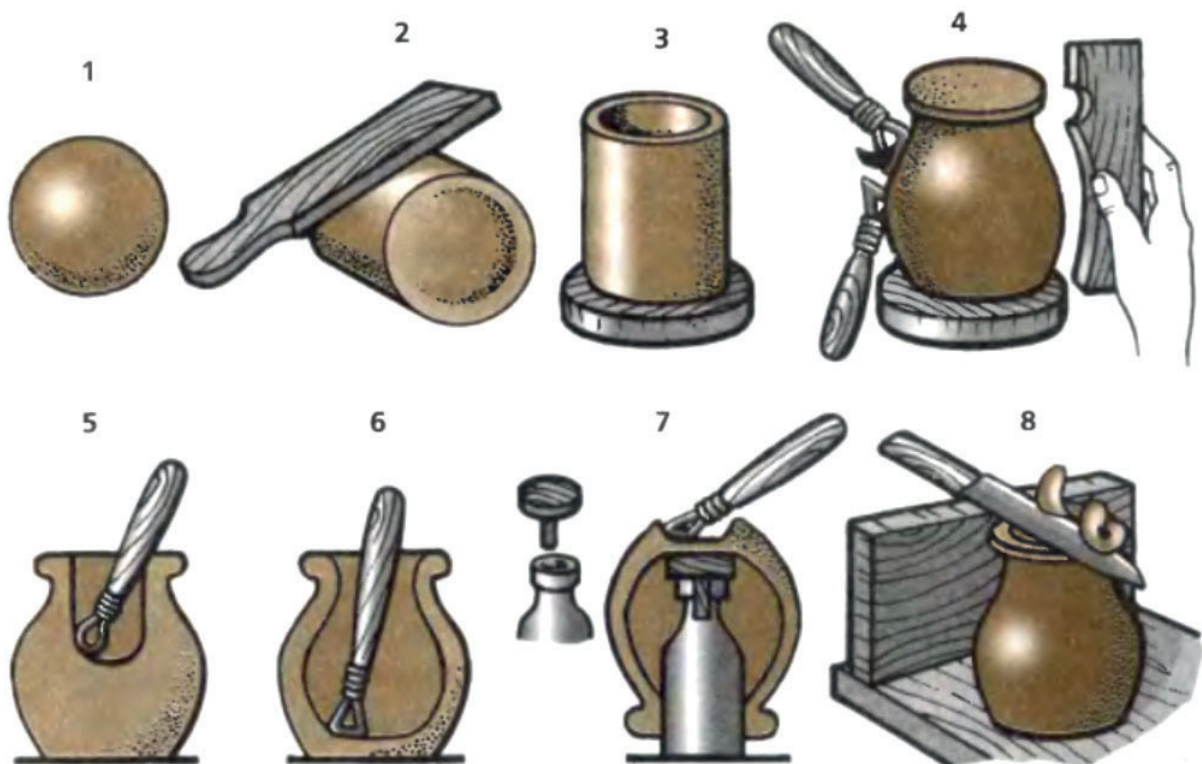
7. Ліплення миски

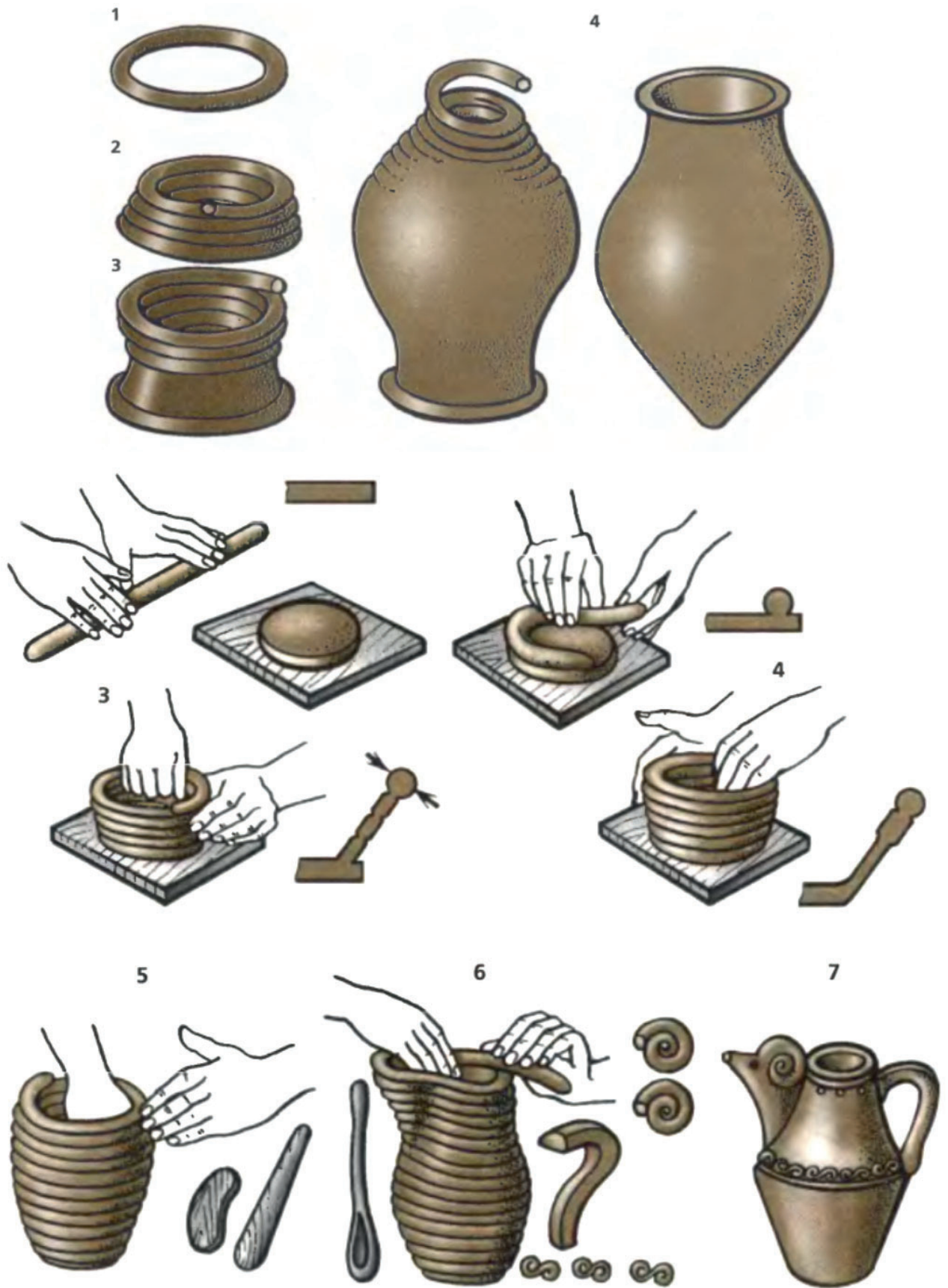
8. Техніка ручного витягування виробу з глини

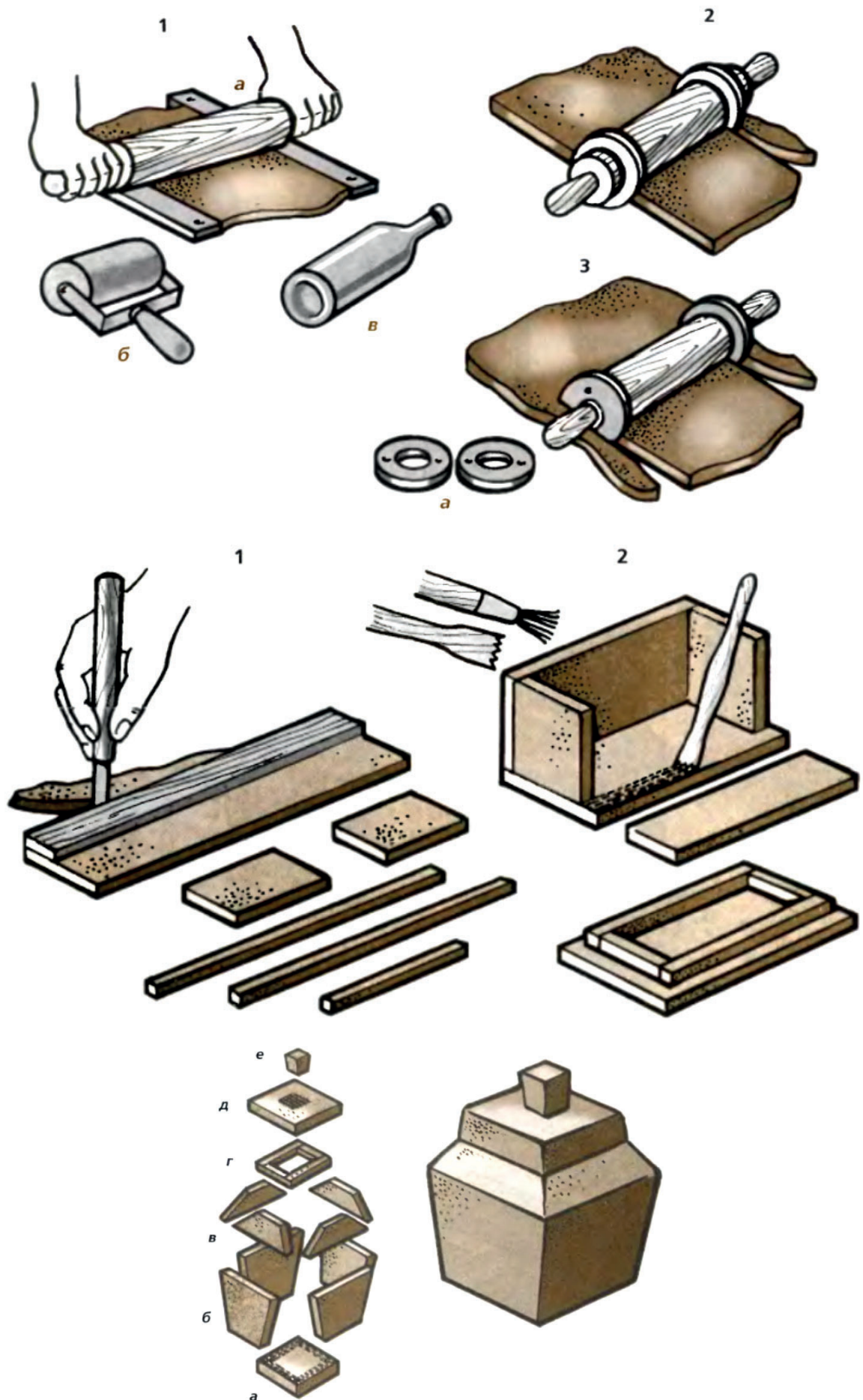
9. Техніка ручного вирізування виробу з глини

10. Техніка спірального ліплення з джгутів

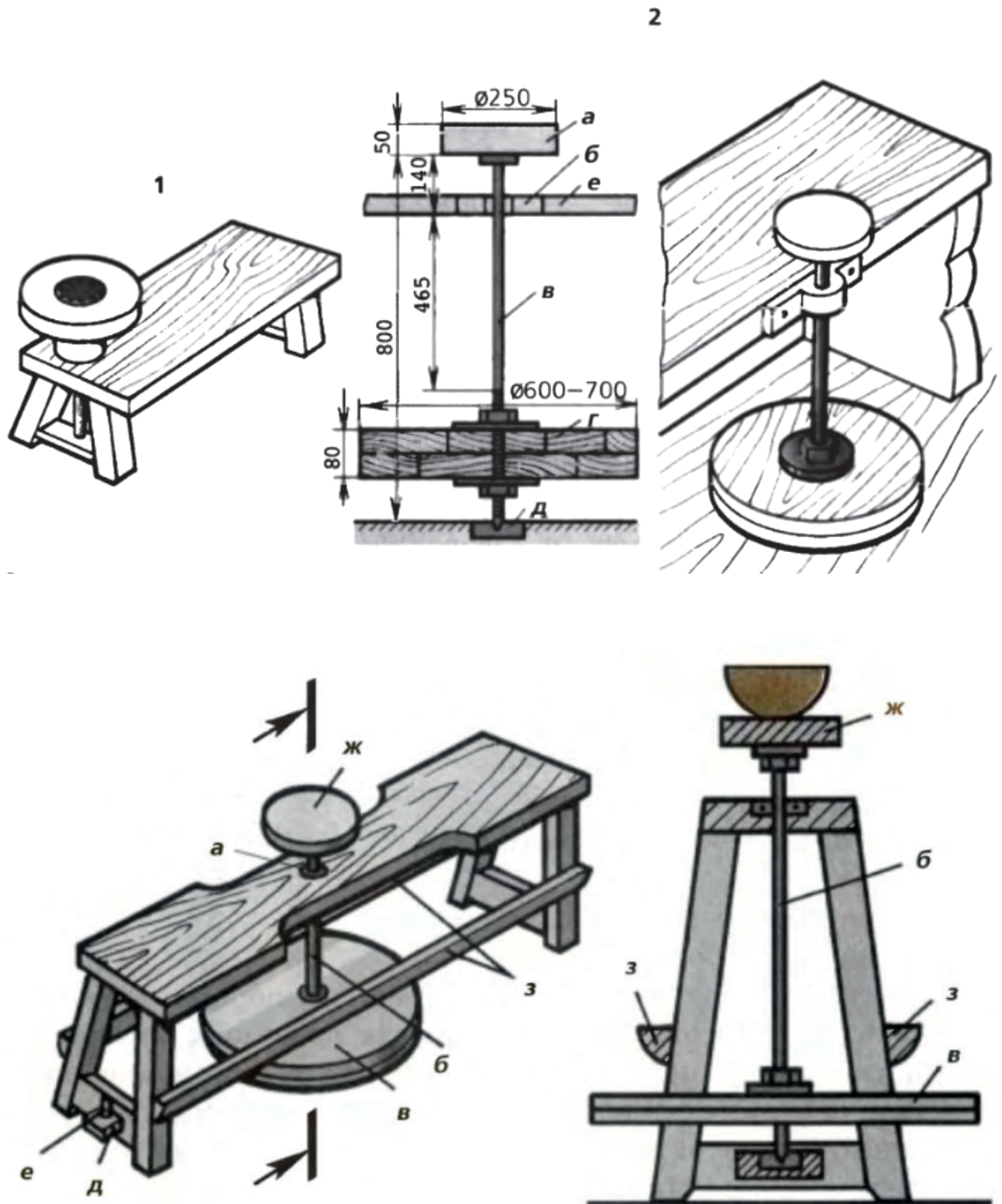

11. Техніка ліплення виробів із пластин

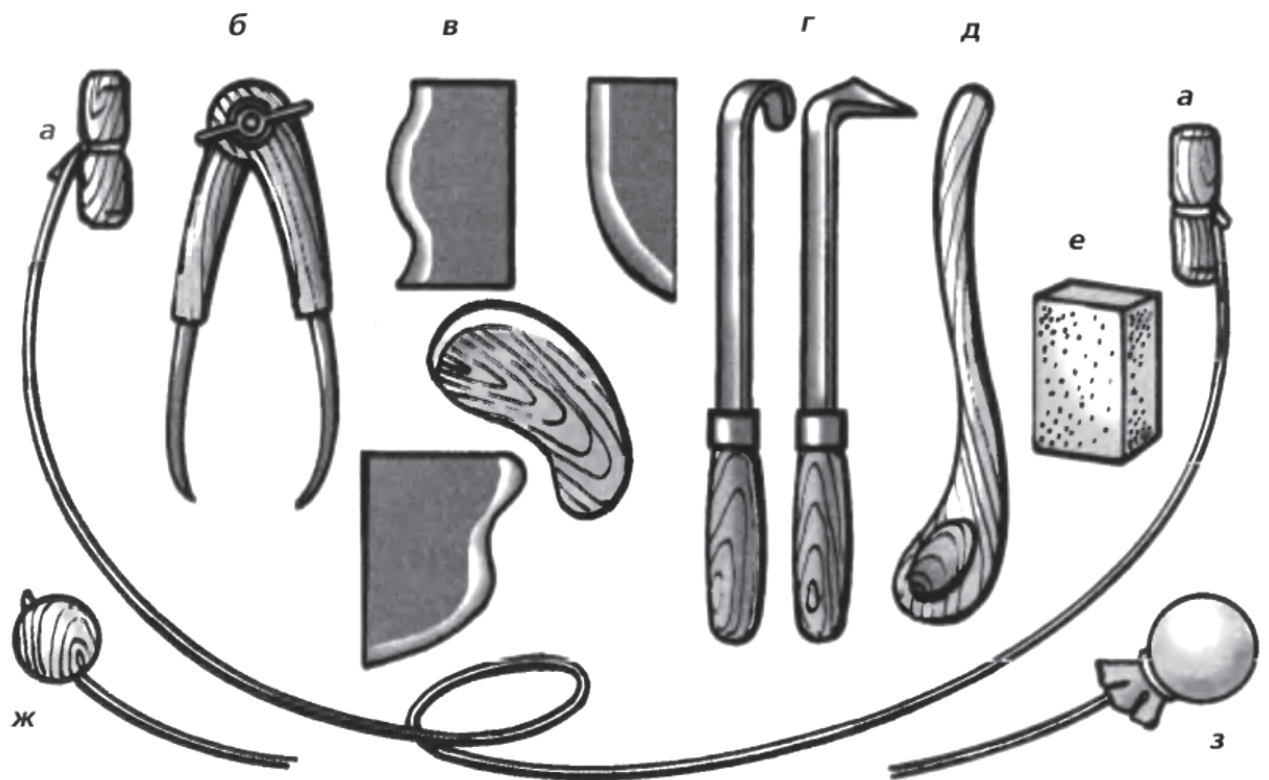

3. Формотворення на гончарному крузі

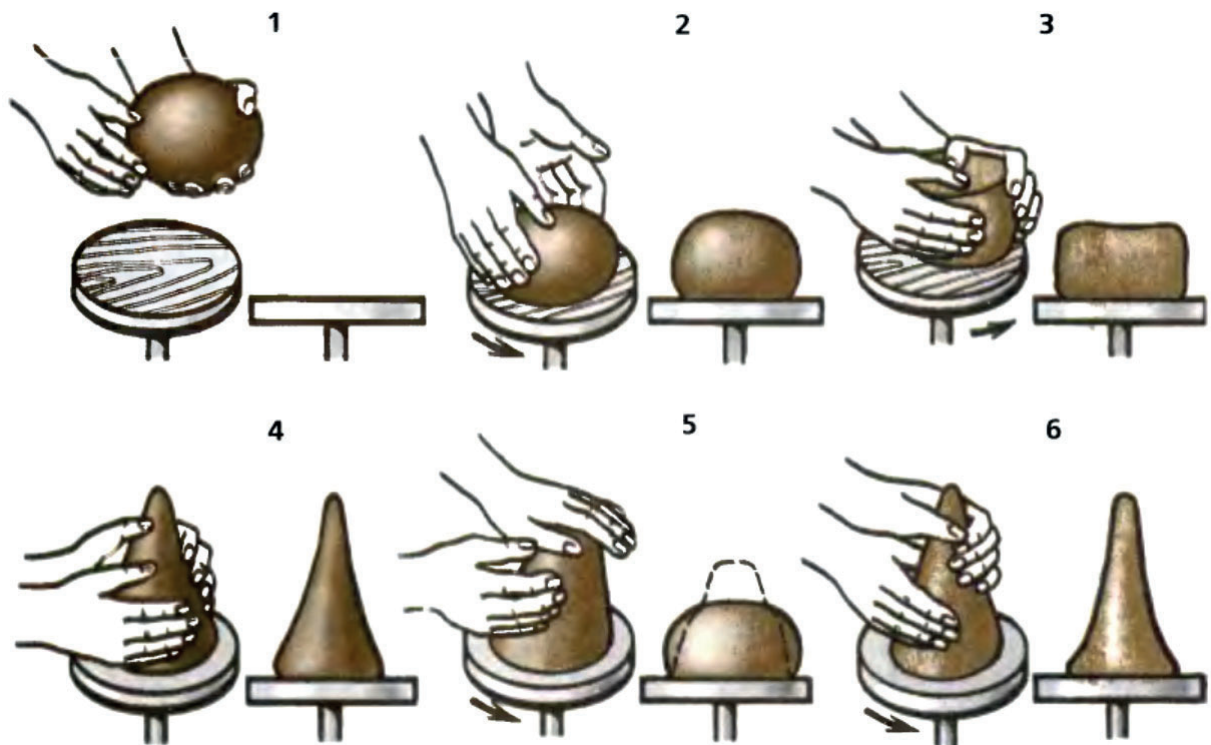
1. Конструкції гончарних кругів

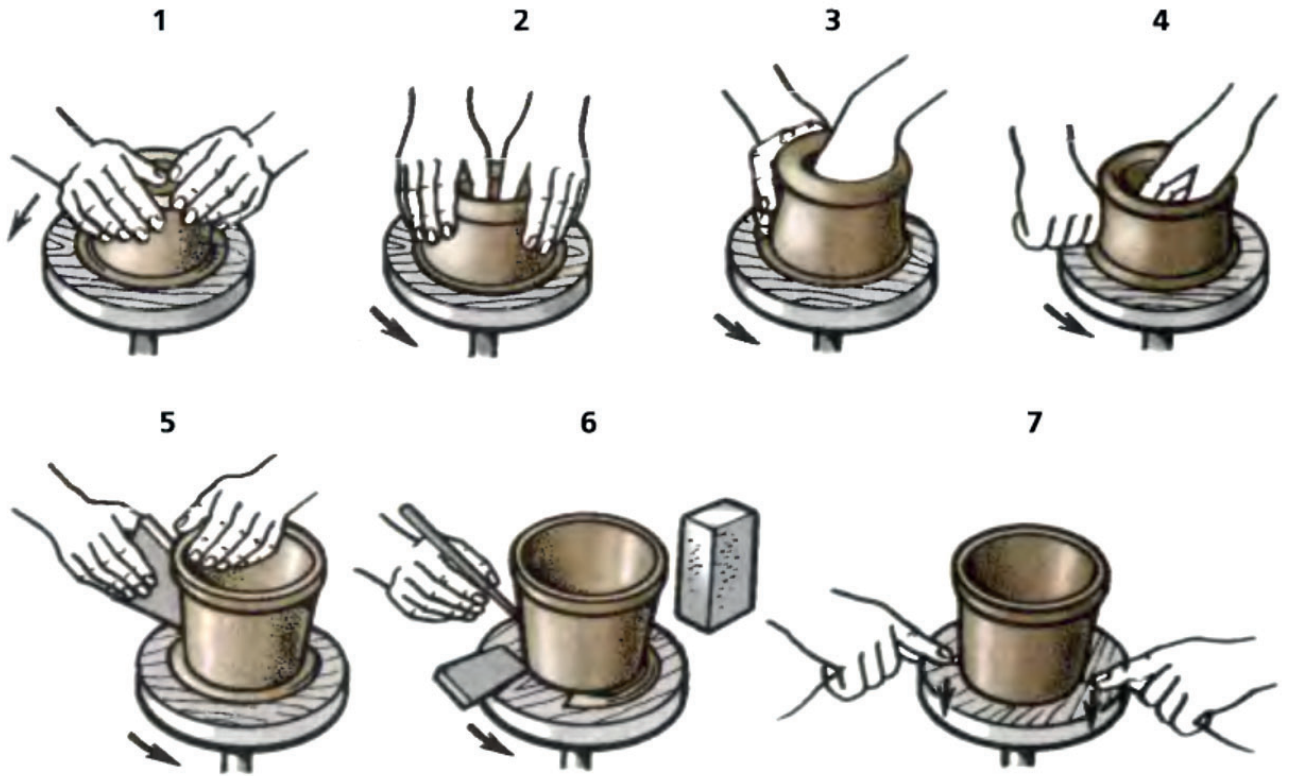
2. Гончарні інструменти

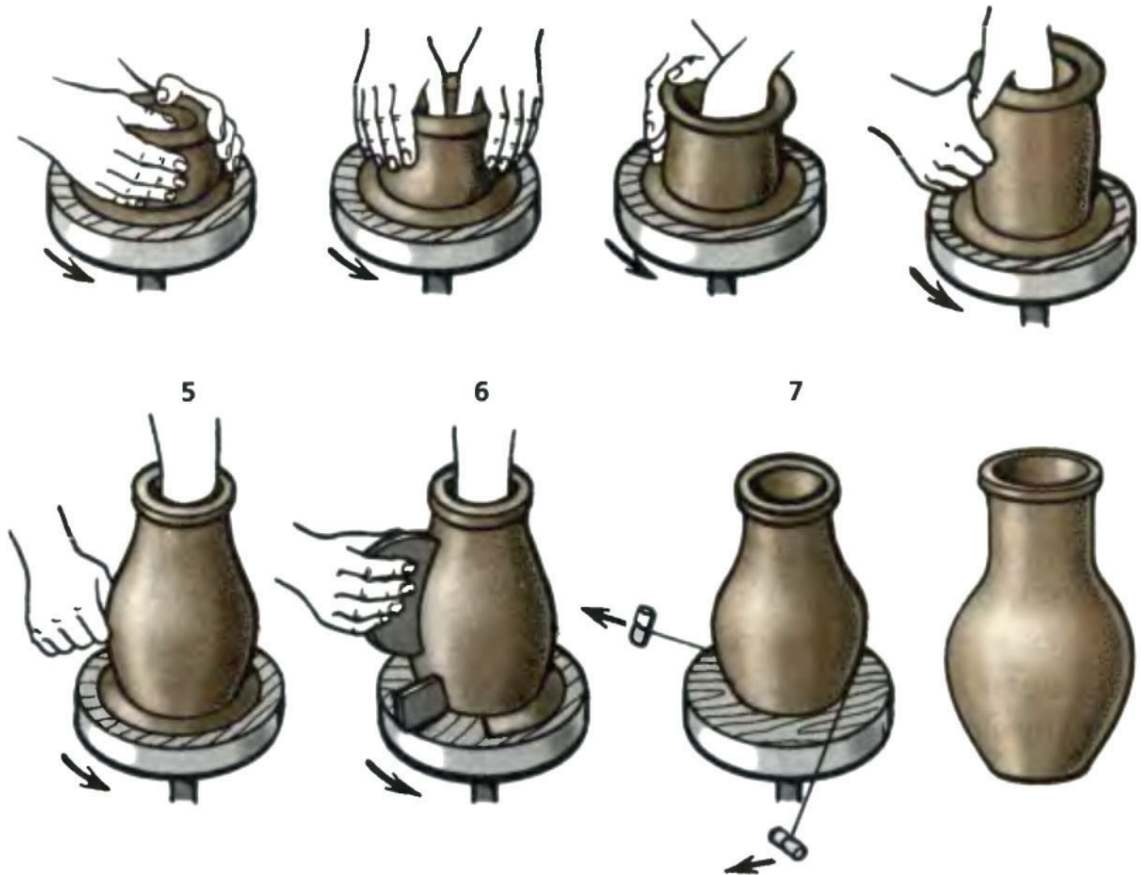
3. Прийоми формотворення

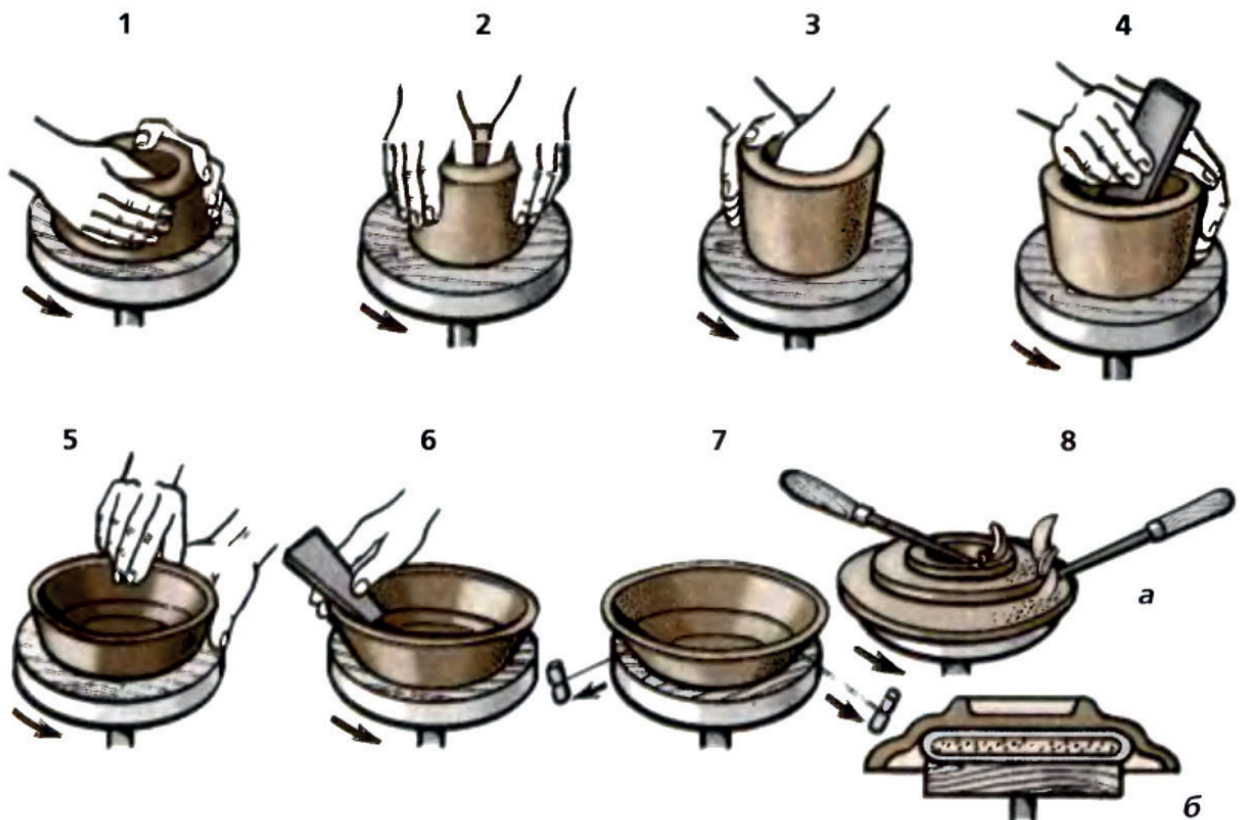
4. Послідовність виготовлення горщика для квітів

5. Послідовність виготовлення глечика для води (молока)

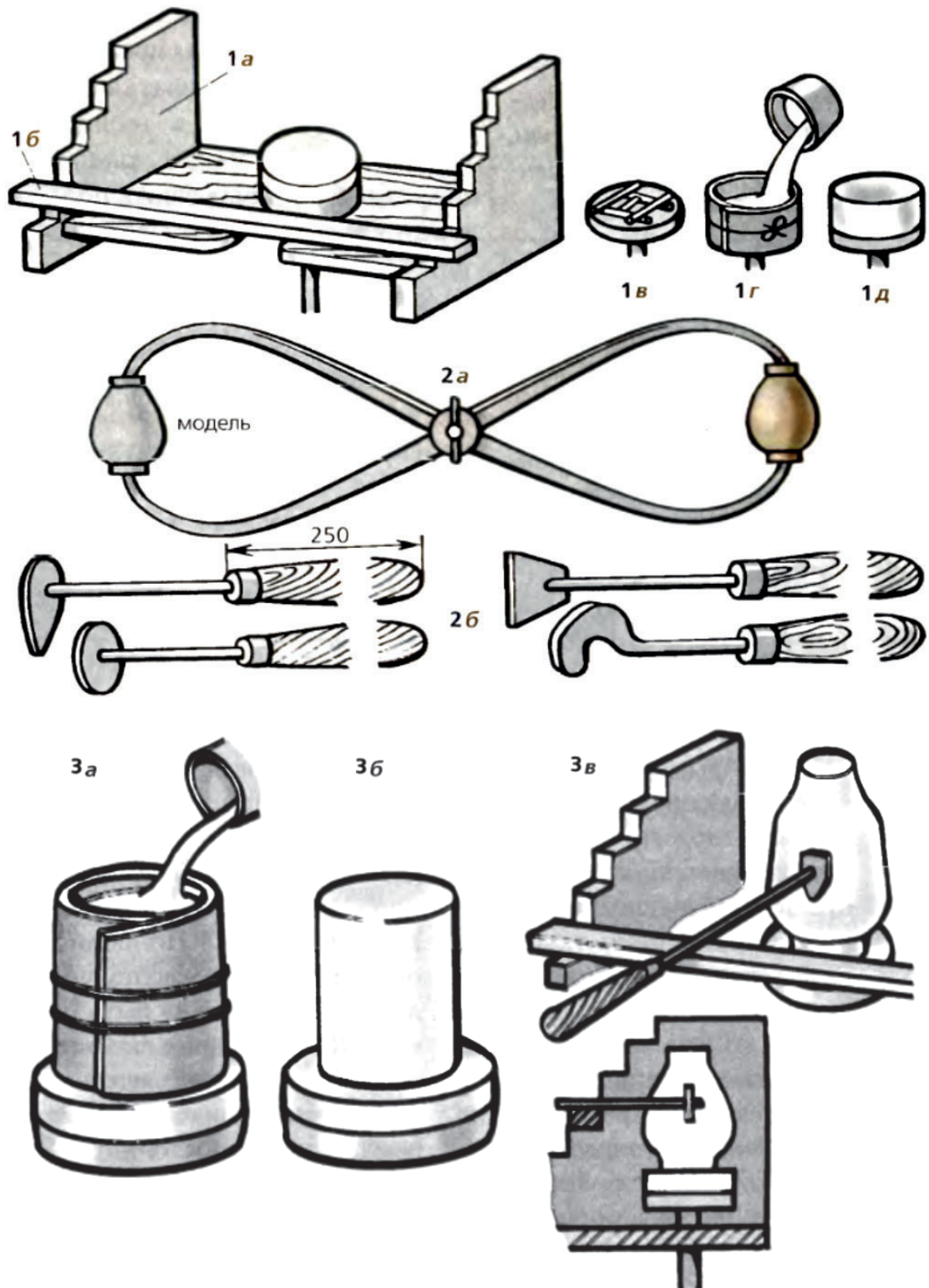

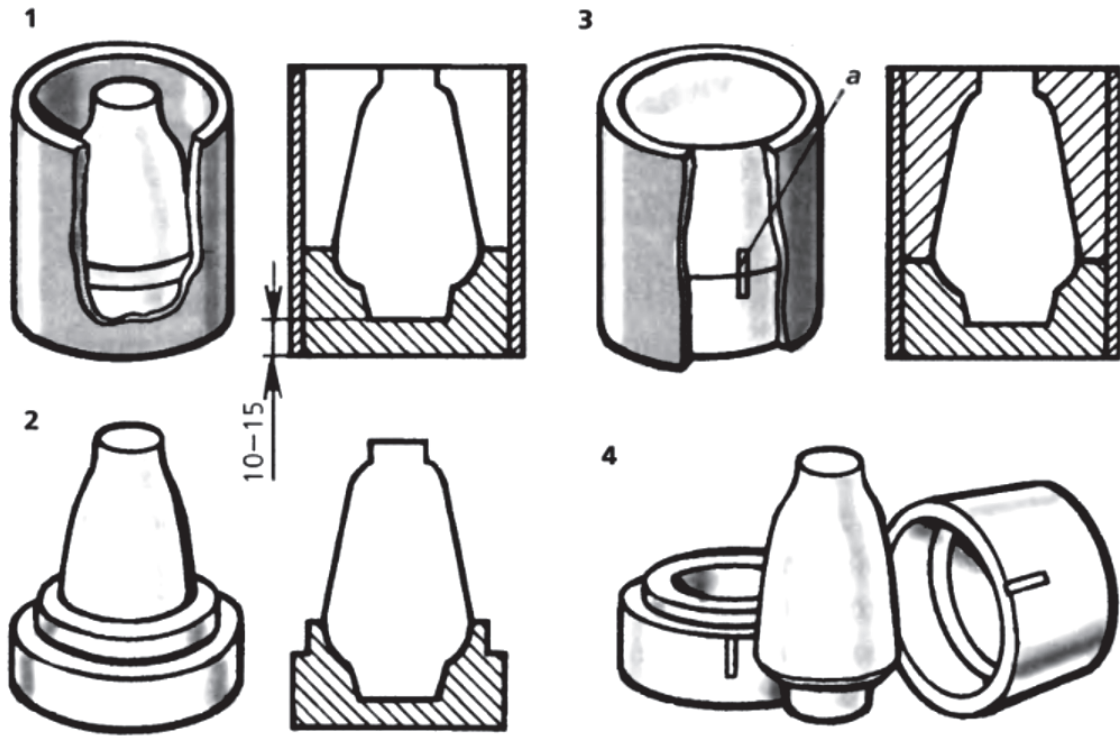
6. Послідовність виготовлення миски

4. Формотворення у техніці лиття з глини

1. Інструменти і пристосування для лиття з глини

2. Технології лиття з глини

